

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

NEPIECIEŠAMĀ AIZSTĀVĒŠANĀS

BAKALaura DARBS

Autors: **Ieva Krastiņa**

Studenta apliecības Nr.:12129

Darba vadītājs: Mg. iur., lekt. Evija Vīnkalna

RĪGA 2015

ANOTĀCIJA

Bakalaura darbā tiek rakstīts par nepieciešamo aizstāvēšanos, kas ir viens no apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību. Autore uzskata, ka izvēlētais temats ir aktuāls, jo jautājums par nepieciešamo aizstāvēšanos ir sagādājis grūtības vairāku gadsimtu garumā līdz pat mūsdienām. Nepieciešamā aizstāvēšanās ir viens no sarežģītākajiem institūtiem, jo tas sagādā grūtības ne vien personai, kura aizstāvas, bet arī tiesām, kas dažkārt izskaidrojams ar nepamatotiem tiesas spriedumiem.

Darba **mērķis** - izpētīt nepieciešamās aizstāvēšanās vēsturisko attīstību, jēdzienu, noskaidrot nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumus un nosacījumu pārkāpšanu.

Darba **uzdevumi**:

- 1) izpētīt vispārīgi nepieciešamās aizstāvēšanās vēsturisko attīstību;
- 2) izpētīt nepieciešamās aizstāvēšanās jēdzienu un būtību;
- 3) izpētīt nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumus, ar tiesu prakses palīdzību noskaidrot, kāpēc tiek pieļauta aizstāvēšanās robežu pārkāpšana un vai tiesa izvērtē nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumus taisot nolēmumus;
- 4) izpētīt nepieciešamās aizstāvēšanās regulējumu ārvalstīs;
- 5) sniegt savu viedokli un priekšlikumus.

Atslēgvārdi: nepieciešamā aizstāvēšanās, situācija, izvērtējums, robežu pārkāpšana, spriedums.

ANOTATTION

The Bachelor`s thesis is written about self-defense which is one of the circumstances which excludes the criminal liability. The author believes that the topicality of the chosen topic is important because the issue of the self-defense has caused difficulties for several centuries until today. Self-defense is one of the most difficult institutes, because it challenges not only the person who defends himself but also the courts which results in unjustified court judgements.

Purpose of this Bachelor`s thesis is to explore self-defense historical development, concept, clarify the terms and conditions of the violation of self-defense.

Objectives of this Bachelor`s thesis:

- 1) explore historical development of self-defense in general;
- 2) explore the concept and nature of self-defense;
- 3) explore self-defense eligibility conditions under case law to determine why exceeding the limits of self-defense is admitted and that whether the court assesses the eligibility conditions of legitimate self-defense in reaching its decisions.
- 4) explore foreign self-defense framework;
- 5) provide author`s viewpoint and proposals.

Key words: legitimate self-defense, situation, assessment, border violation, judgement.

SATURS

Ievads.....	5
1. Nepieciešamās aizstāvēšanās vēsturiskā attīstība.....	7
1.1. Nepieciešamās aizstāvēšanās pirmsākumi.....	7
1.2. Nepieciešamās aizstāvēšanās vēsturiskā attīstība Latvijā.....	9
2. Nepieciešamās aizstāvēšanās jēdziens.....	14
3. Nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumi.....	21
3.1. Tiesīguma nosacījumi, kas attiecas uz apdraudējumu.....	21
3.1.1. Nelikumīgs apdraudējums.....	21
3.1.2. Patiesi pastāvošs apdraudējums.....	26
3.1.2. Apdraudējuma īstenums.....	30
3.2. Tiesīguma nosacījumi, kas attiecas uz aizstāvēšanos.....	32
3.2.1. Likumisko interešu aizstāvēšana.....	32
3.2.2. Aizstāvēšanās radot personai kaitējumu.....	34
3.2.3. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana.....	36
4. Nepieciešamās aizstāvēšanās regulējums ārvalstīs.....	46
Kopsavilkums.....	50
Izmantotā literatūra un avotu saraksts.....	52

IEVADS

Ikvienam ir tiesības aizsargāt savas pamattiesības – dzīvību, veselību, brīvību, īpašumu. Nepieciešamība aizstāvēt šīs tiesības rodas, ja cita persona ar savām nelikumīgajām darbībām apdraud personas pamattiesības. Aizstāvēšanās ir indivīda atbildes reakcija uz radušos situāciju. Šīs reakcijas var būt ļoti dažādas. Tās ir atkarīgas no tā brīža situācijas un indivīda emocionālā stāvokļa. Lai gan valsts pozitīvs pienākums ir aizsargāt personas pamattiesības, valsts ne vienmēr spēj garantēt tūlītēju palīdzību. Ņemot vērā šo apstākli, likumdevējs ir radis risinājumu šai situācijai un iekļāvis Krimināllikumā institūtu – nepieciešamā aizstāvēšanās, kas ir viens no apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, tas ļauj personai aizsargāt savas un svešas intereses no apdraudējuma un nodarīt kaitējumu katram, kurš apdraud ar likumu aizsargātām interesēm, ja vien tiek ievēroti tiesīguma nosacījumi.

Autore uzskata, ka izvēlētais temats ir aktuāls, jo jautājums par nepieciešamo aizstāvēšanos pastāv jau vairāku gadsimtu garumā līdz pat mūsdienām. Nepieciešamā aizstāvēšanās ir viens no sarežģītākajiem institūtiem, jo tas sagādā grūtības ne vien personai, kura aizstāvas, bet arī tiesām, kas dažkārt izskaidrojams ar nepamatotiem tiesas spriedumiem.

Darba **mērķis** – izpētīt nepieciešamās aizstāvēšanās vēsturisko attīstību, jēdzienu, noskaidrot nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumus un nosacījumu pārkāpšanu.

Darba uzdevumi:

- 6) izpētīt vispārīgi nepieciešamās aizstāvēšanās vēsturisko attīstību;
- 7) raksturot nepieciešamās aizstāvēšanās jēdzienu un būtību, analizēt izteiktos viedokļus par šo institūtu;
- 8) izpētīt nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumus, ar tiesu prakses palīdzību noskaidrot, kāpēc tiek pieļauta aizstāvēšanās robežu pārkāpšana un vai tiesa izvērtē nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumus taisot nolēmumus;
- 9) izpētīt nepieciešamās aizstāvēšanās regulējumu ārvalstīs;
- 10) sniegt savu viedokli un priekšlikumus.

Rakstot darbu tika izmantoti dažādu ārvalstu krimināllikumi, juridiskā literatūra (latviešu, angļu un krievu valodā), tai skaitā komentāri, monogrāfijas, kā arī tiesu prakse.

Darba metodes: vēsturiskā, salīdzinošā metode.

Darba struktūra: bakalaura darbs sastāv no četrām nodaļām: pirmajā nodaļā vispārīgi tiek aplūkota nepieciešamās aizstāvēšanās vēsturiskā attīstība pasaulē un Latvijas teritorijā, otrajā nodaļā tiek aplūkots nepieciešamās aizstāvēšanās jēdziens, trešajā nodaļā tiek aplūkoti nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumi, kas savukārt iedalās tādos nosacījumos, kas attiecas uz apdraudējumu (uzbrukumu) un aizstāvēšanos. Šajā nodaļā tiek arī aplūkoti un analizēti tiesas spriedumu, kas attiecas uz nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu. Ceturtajā nodaļā tiek aplūkots nepieciešamās aizstāvēšanās regulējums ārvalstīs.

1. NEPIECIEŠAMĀS AIZSTĀVĒŠANĀS VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA

1.1. Nepieciešamās aizstāvēšanās pirmsākumi

Nepieciešamā aizstāvēšanās, kas ir viens no apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību institūta nosacījumi sastopami jau senos tiesību pieminekļos, kaut gan nereti tie saplūduši ar noteikumiem par atriebību un tiesībām nogalināt.¹ Viens no senākajiem likumu kodeksiem, kurā nav vispārīgas normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, bet šī institūta esamību nevarēja uzskatīt par svešu, bija Babilonijas valdnieka Hammurapi likumi, sastādīti XVIII gs. p.m.ē.

Hamurapi likumi tika balstīti uz „*talionu principu*”, tas nozīmēja, ka uzbrucējam varēja atdarīt ar to pašu, tāpēc noteikumi par nepieciešamo aizstāvēšanos bieži saplūda ar noteikumiem par atriebību, piemēram, „ja cilvēks izsita zobu cilvēkam, kas ir viņam līdzīgs, viņam pašam ir jāizsita zobas; ja cilvēks izdūra aci cilvēka dēlam, viņam acs ir jāizdur”.²

Senebreju krimināltiesību likumi, kuru normas fiksētas Mozus grāmatās, pieļāva īpašuma aizstāvēšanu, lietojot spēku. Otrā Mozus grāmatas 22. nodaļā noteikts: „Ja zagli atrod pie ielaušanās un tas tiek nosists, tad nav atriebēja viņa asinīm. Bet, ja tas noticis saules gaismā, tad viņš jāatriebj”. Tādejādi Bībele attaisno personu, kura nonāvējusi naktī zagli. Tomēr nonāvēšana dienas laikā tika aizliegta, jo pēc saules lēkšanas personai varēja palīdzēt kaimiņi, un zagļa nonāvēšanā tika saskatīta vienīgi atriebība.³

Autore uzskata, ka šāds regulējums nav bijis taisnīgs attiecībā pret personu, kura aizstāvas. Tiesībām uz aizstāvēšanos jābūt neatkarīgi no tā vai bija iespēja saukt palīgā, jo uzbrukums parasti ir spontāns un personai uz šo uzbrukumu jāreaģē ātri. Būtu jāvērtē arī tas, vai personai bija iespējas saukt kādu palīgā. Ja persona apzināti nesauca nevienu palīgā un šo uzbrukumu, kas pret viņu vērsts, noklusē, tad varētu saskatīt atriebību.

Savukārt Mozus grāmatas 21. nodaļā noteikts: „ja notiek nelaime, tad būs likt dzīvību pret dzīvību; aci pret aci, zobu pret zobu, roku pret roku, kāju pret kāju; deguma brūci pret deguma brūci, ievainojumu pret ievainojumu”.⁴

Šeit saskatāma līdzība ar Hamurapi likumiem, kad personai var atdarīt ar to pašu. Caur Mozus grāmatas 22. un 21. nodaļu var secināt, ka persona varēja aizstāvēties, ja tika apdraudēts viņas īpašums, dzīvība, veselība.

¹ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 38.lpp.

² Hamurapi likumi. Pieejams: home.lu.lv/~harijs/Macibu_materiali/Hammurapi_likumi.doc. [aplūkots 2015. gada 16. oktobrī]

³ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 38. lpp.

⁴ Mozus grāmata. Pieejams: <http://www.tora.lv/?p=139> [aplūkots 2015. gada 16. oktobrī]

Personas tiesības lietot spēku aizstāvēšanās nolūkos nosaka arī senebreju mutisko tiesību kodifikācija – Mishnah, kura cieši saistīta ar Veco Derību. Tajā ir noteiktas divas situācijas, kad likums attaisnoja likumpārkāpēja nonāvēšanu, proti, aizsargājot savu dzīvību un aizsargājot dzimumneaizskaramību. Saistībā ar seksuālās agresijas atvairīšanu aizstāvēšanās tiesības radās, ja apdraudējums tika vērsti pret vīrieti vai saderināto sievieti. Likums attaisnoja arī trešās personas rīcību, kura veikta nolūkā palīdzēt uzbrukuma atvairīšanā.⁵

Autore uzskata, ka Manu likumos ietvertais noteikums, kad tikai sievietei, kura bija saderināta, bija tiesīga nogalināt uzbrucēju ir netaisnīgs, jo aizstāvēties pret seksuālu agresiju būtu jāattaisno arī sievietei, kura nav saderināta. Arī mūsdienās persona ir tiesīga nonāvēt likumpārkāpēju, ja tas apdraud personas dzīvību un dzimumneaizskaramību, tātad šīs vērtības, jau pašos pirmsākumos tika augstu vērtētas.

Romiešu tiesībās nepieciešamo aizstāvēšanos pielaida plašos apmēros, nevis kā „juris civilis”, bet gan kā „juris gentium” institūtu. Pēc Cicerona vārdiem, tas “*non scripta, sed nata lex*”, respektīvi, tiesības aizstāvēties ir iedzimtas, nevis rakstītas. ”Ja taisnīgas aizstāvēšanās nepieciešamība prasa zobena lietošanu, - apgalvoja Cicerons piedaloties Milona procesā, - tad nevar vainot personu, kura izvilksusi zobenu savas dzīvības glābšanas nolūkā un ar to nodara pāri uzbrucējam.”⁶

O. F. Robinsona atzīmē, ka romiešu tiesības atzina nepieciešamo aizstāvēšanos kā apstākli, kas izslēdza atbildību, taču prasīja, lai aizstāvēšanās laikā būtu lietots minimāls spēks, kas nepieciešams apdraudējuma atspēkošanai. Atbilstoši romiešu juristu viedoklim rīcība var tikt atzīta par izdarītu nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, konstatējot divus nosacījumus:

- 1) uzbrukums ir netaisnīgs;
- 2) briesmas ir neatvairāmas.

Imperators Adrians arī noteica, ka pie atbildības netiek saukta persona, kas noslepkavojusi cilvēku, kurš mēģinājis izdarīt seksuālo vardarbību pret personu vai kādu viņas ģimenes locekļiem. Edikts Nr. 391 piešķīra visām personām neierobežotas tiesības pretoties karavīriem, kas nodarbojās ar laupīšanās.⁷

Romiešu tiesību regulējums ir nedaudz atšķirīgāks no jau iepriekš minētajiem ar to, ka romieši sāk izvērtēt spēka samēru, kas mūsdienās ir viens no nosacījumiem, lai netiktu

⁵ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 38. lpp.

⁶ Turpat, 39. lpp.

⁷ Turpat, 39. lpp.

pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Atšķirībā no Hamurrapi un Senēbreju regulējuma, romiešu tiesībās nepieciešamās aizstāvēšanās institūts ir vairāk attīstījies.

Manu likumi ir senās Indijas juridiskās literatūras piemineklis, kas radies laikā no II gs. p.m.ē. līdz mūsu ēras II gadsimtam.

Līdzīgi citiem tiesību avotiem Manu likumos nav vispārīgas normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, bet ir aprakstītas situācijas, kad persona netiek saukta pie kriminālatbildības par nodarījumiem, kuri bijuši līdzīgi aizliegtām darbībām.

Atbilstoši Manu likumu VII nodaļas 349. punktam pie atbildības netika saukta persona, kas nogalinājusi cilvēku, aizsargājot sevi, svētās dāvanas, sievieti vai brahmani.

VII nodaļas 350. un 351. punkti attaisno ikvienas personas rīcību, kas izpaužas personas nonāvēšanā, ja nonāvētais pats pirms tam uzbrucis nolūkā izdarīt slepkavību.

M. Jakubovičs atzīmē, ka atbilstoši Manu likumiem nonāvēšana nolūkā aizstāvēt svarīgas intereses tika traktēta nevis kā tiesības, bet neapšaubāms personas pienākums.⁸

Autore uzskata, ka svarīgu interešu aizsardzība ir personas subjektīvas tiesības nevis personas pienākums, šāds Manu likumu nostādījums ir pilnīgi pretējs mūsdienu uzskatiem.

No šī visa var secināt, ka nepieciešamās aizstāvēšanās institūta pirmsākumi meklējami jau senajos tiesību avotos. Likuma normas formulētas kazuistiski un aizstāvēšanās saplūda ar izrēķināšanos, kas skaidrojams ar to, ka valsts tajā laikā neiejaucās privātpersonu starpā, līdz ar to nepastāvēja izstrādāti nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumi, kas ļautu izvērtēt personas aizstāvēšanās tiesiskumu. Romiešu tiesību regulējums ir daudz attīstītāks nekā pārējie, jo tajā iezīmējas nedaudz aizstāvēšanās nosacījumi, piemēram, spēka samērs. Pārsvārā visos regulējumos persona bija tiesīga aizstāvēties un pat nonāvēt, ja tika aizskartas tādas intereses kā dzīvība, dzimumneaizskaramība.

1.2. Nepieciešamās aizstāvēšanās vēsturiskā attīstība Latvijā

Pārstrādātie Rīgas statūti ap 1293. gadu, vairākus gadsimtus bija pilsētas tiesību pamats. Tajos nebija vispārīgas normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību. Tomēr dokumentā tika paredzēts, ka ja noticis uzbrukums, kam par iemeslu radījis pats cietušais, un rezultātā pēdējais ievainots, tad, ja viņš 14 dienu laikā mirst vai izveseļojas, uzbrucēju soda par slepkavību, bet pēc 14 dienām – par miesas bojājumiem, pie kam neatkarīgi no tā vai, cietušais izveseļojies vai miris.⁹

⁸ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 40. lpp.

⁹ Turpat, 46. lpp.

J. Lazdiņš uzskata, ka Livonijas tiesības par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, atzina cietušā piekrišanu vai vienaldzību, savu tiesību izlietošanu, likumīgās pavēles izpildi, nepieciešamo aizstāvēšanos un nepieciešamību.¹⁰

Livonijas tiesībās nepieciešamās aizstāvēšanās institūts detalizēti nav izstrādāts. J. Lazdiņš norāda, ka „tiesu praksē lielākoties visu izšķīra apsūdzības vai aizstāvības pārkums.”¹¹

Atbilstoši vidējām bruņinieku tiesībām nepieciešamās aizsardzības gadījumā nonāvētājs varēja atbrīvoties no soda tikai tad, ja nekavējoties nogādāja tiesā uzbrucēja līķi un to apsūdzēja miera laušanā.¹²

Valsts varas atzars arvien vairāk sāka iejaukties privātpersonu starpā, līdz ar to sāka parādīties nosacījumi pie kādiem aizstāvēšanās pieļaujama.

1845. gada *Sodu likums par krimināliem un pārmācīšanas sodiem* (dažos avotos nosaukumos arī minēts kā - Nolikums par sodiem, Nolikums par labošanas un pārmācības sodiem, Nolikums par krimināliem un pārmācīšanas sodiem) kriminālatbildību izslēdzošo apstākļu institūts vēl nav sīki izstrādāts, sakarā ar ko šos apstākļus nenorobežoja no gadījumiem, kad kriminālatbildība neiestājās citu iemeslu dēļ.

Likuma 101. un 102. pantā paredzēti nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumi. Persona varēja uzbrucēju ievainot, sakropļot vai nonāvēt, kad nebija iespējas saukt palīgā vietējo vai tuvāko un, kad no uzbrukuma personai draudēja briesmas dzīvībai, veselībai vai brīvībai. Personai tūlīt pēc aizstāvēšanās bija tas jāpaziņo apkārtējiem iedzīvotājiem un pie pirmās iespējas tuvākajai priekšniecībai. Likuma 102. pants paredzēja, ka „ka atgaiņāšana atzīstama par nepieciešamu no sievietes puses pret to, kas mēģina izdarīt varas darbu pie viņās šķīstības un goda”. Likuma 103. pantā likumdevējs paredzēja, ka arī citu personu aizstāvēšanu, kuri atradās tādā pašā stāvoklī.¹³

1845. gada Sodu likumā, atšķirībā no pārstrādātajiem Rīgas statūtiem, nepieciešamā aizstāvēšanās regulēta plašāk, paredzot, aizsargājamo interešu uzskaitījumu - dzīvību, veselību un brīvību. Sodu likumā parādās nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumi.

1903. gada 22. martā pieņemtajos Sodu likumos tika uzskaitīti atsevišķi gadījumi, kad persona jāatbrīvo no kriminālatbildības. Kriminālatbildības izslēdzošie apstākļi netika nodalīti no faktoriem, kas izslēdz atbildību noziedzīga nodarījuma sastāva neesamības dēļ.¹⁴

¹⁰ Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10gs. – 16gs. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 108. lpp.

¹¹ Turpat, 108. lpp.

¹² Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 43. lpp.

¹³ Turpat, 46. lpp.

¹⁴ Turpat, 47. lpp.

Saskaņā ar Sodu likumu 45. pantu par noziedzīgu neatzina nodarījumu, kas tika izdarīts „pie nepieciešamās aizstāvēšanās pret paša vai citas personas personisko vai mantisko labumu nelikumīgu apdraudējumu”. Savukārt šā panta otrajā daļā noteikts, ka „aizstāvēšanās robežu pārkāpšana ar aizsargāšanās pārmērību vai aizsargāšanos nelaikā sodāma tikai likumā sevišķi norādītajos gadījumos”.¹⁵

Netieši norādot uz nepieciešamās aizstāvēšanās robežu esamību, likumdevējs 45. panta otrajā daļā atzīmēja, ka aizstāvēšanās robežu pārkāpšana ir sodāma tikai Sodu likuma sevišķi norādītajos gadījumos: šie gadījumi uzskaitīti Sodu likumu 459. un 473. pantā. Atbilstoši 459. pantam: „Kas izdarījis slepkavību, pārkāpdams nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, ja šī slepkavība nav notikusi aizsardzībai pret dzīvības apdraudējumu vai pret izvarošanu [...]”. Savukārt 473. pantā norādīts, ka pie kriminālatbildības tiek saukta persona, „Kas tīši nodarījis ļoti smagu vai smagu miesas bojājumu, pārkāpdams nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, ja šis bojājums nav nodarīts aizsardzībai pret dzīvības apdraudējumu vai pret izvarošanu [...]”.¹⁶

Aizstāvēšanos robežu pārkāpšana tika saprata divos gadījumos, proti - aizsargāšanās pārmērību un aizsargāšanos nelaikā. Atšķirībā no mūsdienām - aizstāvēšanās nesavlaicīgums atbilstoši Sodu likumiem neizslēdza nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokli, bet norādīja uz aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu.

1903. gada Sodu likumos, salīdzinājumā ar Rīgas pārstrādātajiem statūtiem un 1845. gada *Sodu likumu par krimināliem un pārmācīšanas sodiem*, tiek pievērsta lielāka uzmanība nepieciešamās aizstāvēšanās institūtam. Tiek iekļauts noteikums par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu.

1933. gada Sodu likums stājās spēkā 1933. gada 1. augustā¹⁷ un līdzīgi, kā 1903. gada Sodum likumā jēdziens apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību netiek lietots nedz likumā, nedz speciālajā literatūrā.

Sodu likums, kā vienu no apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību atzina nepieciešamo aizstāvēšanos (44. pants). Atbilstoši likuma 44. pantam par noziedzīgu netika uzskatīts nodarījums, kurš izdarīts „pie nepieciešamās aizstāvēšanās pret paša vai citas personas personisko vai mantisko labumu nelikumīgu apdraudējumu”. Salīdzinājumā ar 1903. gada Sodum likumu 45. pantu likuma teksts palicis nemainīgs.

¹⁵ 1903. gada 22. marta Sodum likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Trešais izdevums. Rīga:[b.i.], 1930, 21. lpp.

¹⁶ Turpat, 115. - 118. lpp.

¹⁷ Sk.: Blūzma V. Tiesību attīstība Latvijas Republikas parlamentārajā posmā (1922-1934). Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Rīga: Fonds „Latvijas Vēsture,” 2000, 246. lpp.

Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana - tāpat kā 1903. gada Sodu likumā - tika saprasta kā aizsargāšanās pārmērība vai aizsargāšanās nelaikā. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana, kas noteikta 44. panta otrajā daļā bija sodāma tikai likumā noteiktajos gadījumos. Atbilstoši Sodu likuma 433. pantam, persona tika saukta pie kriminālatbildības par slepkavību, kas izdarīts pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas „ja šī slepkavība nav izdarīta aizsardzībai pret dzīvības apdraudējumu vai izvarošanu”. Savukārt 446. pantā tika paredzēts, ka ar arestu tiks sodīts tas, „kas tīši nodarījis ļoti smagu un vai smagu miesas bojājumu, ja šis bojājums nav nodarīts aizsardzībai pret dzīvības apdraudējumu vai pret izvarošanu”.¹⁸

Salīdzinājumā ar mūsdienu regulējumu 1903. gada un 1933. gada Sodu likumi nesniedz nepieciešamās aizstāvēšanās definīciju, nepieciešamā aizstāvēšanās, kas ir apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību netika nodalīts no faktoriem, kas izslēdz atbildību noziedzīga nodarījuma sastāva neesamības dēļ.

1940. gada 25. novembrī Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome pieņēma paziņojumu, ka līdz Vissavienības kodeksa izdošanai, sākot ar 1940. gada 26. novembri, Latvijas teritorijā piemērojams KPFSR Kriminālkodekss, kurš pieņemts 1962. gada 22. novembrī. KPFSR Kriminālkodekss tika piemērots Latvijas teritorijā no 1940. gada 26. novembra līdz vācu okupācijai 1941. gadā un no 1944. gada līdz 1961. gadam, kad tika pieņemts LPSR Kriminālkodekss.

KPFSR Kriminālkodeksa 13. Pantā tika paredzēti divi kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. 13. panta pirmajā daļā tika noteikts, ka „sociālās aizsardzības līdzekļi nemaz nav piemērojami personām, kuras izdarījušas krimināllikumos paredzētus nodarījumus, ja tiesa atzīst, ka viņas šos nodarījumus izdarījušas kā Padomju varas nepieciešamo aizstāvību pret apdraudējumu vai kā paša aizstāvētāja vai kāda cita personības un tiesību nepieciešamo aizstāvību pret apdraudējumu, un, ja pie tam nav bijusi pielaista nepieciešamās aizstāvības robežu pārkāpšana”.

Nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklis prasa reāla uzbrukuma pastāvēšanu, kā arī kaitējuma nodarīšanu tikai uzbrucējam nolūkā aizsargāt padomju varas intereses, pašu aizstāvētāju vai citu personu, nepārsniedzot pie tam likumā pielaistās robežas.

Kriminālkodekss paredzēja, ka nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklis var tikt konstatēts, ja persona nav pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana varēja būt divējāda veida, proti: nesamērība starp aizstāvēšanos un

¹⁸ 1933.g. 24. aprīļa sodu likums: ar likumdošanas motīviem un sīkiem komentāriem, kā arī ar alfabētisko un citiem rādītājiem. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/1283> [aplūkots 2015. gada 20. oktobrī]

notikušā uzbrukuma raksturu; nelaikā izdarīta aizstāvēšanās, respektīvi - aizstāvēšanās pēc uzbrukuma beigām vai pēc atteikšanās no tā, ja šo darbību neprasīja personas aizturēšanas nepieciešamība.¹⁹

1961. gada 6. janvārī Latvijas PSRS Augstākā Padome apstiprināja Latvijas PSR Kriminālkodeksu, kas stājās spēkā 1961. gada 1. aprīlī. No 1991. gada 22. augusta un līdz spēka zaudēšanai 1999. gada 1. aprīlī Latvijas PSR Kriminālkodekss tika uzskatīts par Latvijas Kriminālkodeksu. Kriminālkodeksa vispārīgā daļā tika paredzēti divi apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību: nepieciešamā aizstāvēšanās (13. pants) un galējā nepieciešamība (14. pants).²⁰

Latvijas PSR Kriminālkodeksa 13. pants noteica: „Nav uzskatāma par noziegumu darbība, kas gan atbilst Krimināllikumā paredzētā nodarījuma pazīmēm, bet izdarīta nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, tas ir, aizsargājot pret sabiedriski bīstamu apdraudējumu Padomju valsts intereses, sabiedriskās intereses, savas vai citas personas tiesības vai personu tādējādi, ka apdraudētajam tiek nodarīts kaitējums, ja pie tam nav pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu atzīstama acīmredzama aizsardzības nesamērība ar apdraudējuma raksturu un bīstamību”.²¹

Latvijas PSR Kriminālkodeksā salīdzinājumā ar 1903. un 1933. gada Sodu likumiem tiek paplašināts aizsargājamo interešu loks, ja Sodu likumos persona bija tiesīga aizstāvēties pret paša vai citas personas personisko vai mantisko labumu nelikumīgu apdraudējumu, tad Latvijas PSR kriminālkodeksā tiek iekļautas arī tādas intereses kā valsts un sabiedrības.

Latvijas PSR Kriminālkodeksā salīdzinājumā ar KPFSR Kriminālkodeksu nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana tika saprasta vienīgi kā aizsardzības nesamērība ar uzbrukuma raksturu un bīstamību, nevis divējādi: nesamērība starp aizstāvēšanos un notikušā uzbrukuma raksturu vai nelaikā izdarīta aizstāvēšanās.

Latvijas teritorijā būtisku nepieciešamās aizstāvēšanās institūta attīstību iezīmēja Sodu likumi, kuros tika noteikts, kad un kādos apstākļos pieļaujama nepieciešamā aizstāvēšanās. Uzbrucēja nonāvēšanās gadījumi tiek ierobežoti, pieļaujot tikai likumā norādītos gadījumus, tas ir par dzīvības apdraudējumu vai izvarošanu.

¹⁹ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 54. lpp.

²⁰ Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 52. lpp.

²¹ Dzenītis J., Niedre A. Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1982, 63. lpp.

2. NEPIECIEŠAMĀS AIZSTĀVĒŠANĀS JĒDZIENS

Personu tiesības uz aizstāvēšanos un kaitējuma nodarīšanu uzbrucējam ir cieši saistītas ar valsts varas aizsargājošo funkciju. Kaut arī valsts apņemas aizsargāt svarīgas intereses no pretiesiskiem apdraudējumiem, diezgan sarežģīti un pat neiespējami ir izveidot tādu mehānismu, kas vienmēr varētu garantēt neatliekamu un efektīvu publisku palīdzību uzbrukuma atvairīšanā.²²

Valsts atzīst katra tiesības aktīvi aizstāvēties no pretiesiska apdraudējuma nozīmīgu interešu aizsardzībai, tādām kā personiskās, sabiedriskās un valsts intereses. Krimināltiesībās šis institūts ir pazīstams kā „nepieciešamā aizstāvēšanās - apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, garantija, kura nodrošina personai iespēju realizēt savas tiesības sevī vai citu aizstāvēšanā”.²³

Krimināllikuma (turpmāk - KL) 28. pantā reglamentēti apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, kā vienu no tiem minot nepieciešamo aizstāvēšanos. Likumdevējs nosakot kriminālatbildības pamatu ir noteicis situāciju, kad personai nav pienākums atbildēt par tādu darbību, kam piemīt noziedzīga nodarījuma pazīmes.

Darbības, kas ārēji ir līdzīgas kriminālsodāma nodarījuma objektīvās puses pazīmēm un kas ir izdarītas apstākļos, kuri izslēdz kriminālatbildību, nav noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju, un tātad nav arī Krimināllikuma 1. pantā paredzētā personas saukšanai pie kriminālatbildības.

Darbības, ja tās izdarītas apstākļos, kas izslēdz kriminālatbildību, nav ne tikai pretiesiskas, bet kļūst sociāli derīgas. Visos gadījumos, kad ar personas darbību radītas kaitīgas sekas kādām interesēm, bet tās izdarītas situācijā, kas izslēdz kriminālatbildību, radītais kaitējums kompensējas ar nozīmīgāku labumu, kas tiek iegūts valsts, sabiedrības vai atsevišķa cilvēka ar likumu aizsargātām interesēm.²⁴

Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību regulēti arī Kriminālprocesa likuma 377. pantā, kurā noteikts, ka kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja konstatēti Krimināllikumā minētie apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību (10.punkts).²⁵ Tātad

²² Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 56. lpp.

²³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 301. lpp.

²⁴ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 228. lpp.

²⁵ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas 2005.gada 21.aprīļa likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11.maijs, nr.74.

personām, kuras veic kriminālprocesu ir rūpīgi jāizvērtē lietas apstākļi, kad runa ir par nepieciešamo aizstāvēšanos, lai persona, kura aizstāvas netiktu nepamatoti saukta pie kriminālatbildības.

KL 29. pantā regulēts nepieciešamās aizstāvēšanās (in culpa tutela) institūts, nosakot, ka nepieciešamā aizstāvēšanās ir darbība, kas izdarīta, aizsargājot valsts vai sabiedrības intereses, savas vai citas personas tiesības, kā arī personu pret uzbrukumu vai uzbrukuma draudiem tādā veidā, ka uzbrucējam tiek radīts kaitējums. Kriminālatbildība par šo darbību iestājas, ja pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.

No šī panta izriet, ka Latvijas krimināltiesībās nepieciešamā aizstāvēšanās tiek raksturota, kā darbība.

P. Mincs uzsvēris, ka ar nepieciešamo aizstāvēšanos „apzīmē nelikumīga uzbrukuma atvairīšanu, pret uzbrūkot kādam uzbrucēja labumam”.²⁶

Šajā skaidrojumā nenoliedzami iezīmējas tas, ka nepieciešamās aizstāvēšanas institūts ir saistīts ar kolīziju starp uzbrucēja interesēm un personas likumīgajām interesēm, kura aizstāvas.

Profesore M. Blūma, komentējot Latvijas PSR kriminālkodeksa 13. pantu, norādījusi, ka „šī darbība vērsta uz kolektīvo vai individuālo interešu aizsardzību, uz noziegumu novēršanu un tiesiskās kārtības nostiprināšanu”.²⁷

U. Krastiņš nepieciešamo aizstāvēšanos definē kā „personas tiesisku darbību, kas vērsta pret citas fiziskas personas kaitīgu apdraudējumu ar likumu aizsargātām interesēm, nodarot uzbrucējam kaitējumu.”²⁸

Nepieciešamā aizstāvēšanās ir tad, ja uzbrucējam tiek radīts kaitējums. J. Dzenītis raksta, ka „ja uzbrucējam nekāds kaitējums nav nodarīts, tad neizvirzās arī jautājums par nepieciešamo aizstāvēšanos, par tās tiesiskajiem nosacījumiem utt.”²⁹

Tāpat kā likumdevējs, iepriekš minētie autori nepieciešamo aizstāvēšanos raksturo kā darbību. Dotajos skaidrojumos iezīmējas viena no nepieciešamās aizstāvēšanās pazīmēm, kas ļauj izprast šī institūta būtību - kaitējuma nodarīšana uzbrucējam.

Neraugoties uz Krimināllikumā formulēto, A. Judins atzīst, ka kriminālatbildību izslēdz nevis personas darbība, bet situācija, respektīvi - ārējie apstākļi, kuros cilvēks ir spiests piemērot spēku nolūkā aizstāvēt nozīmīgu interesi. Personas rīcība, kas vērsta uz kaitējuma

²⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 302. lpp.

²⁷ Dzenītis J., Niedre A. Latvijas PSR kriminālkodeksa komentāri, Rīga: Avots, 1982, 64. lpp.

²⁸ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 233. lpp.

²⁹ Dzenītis J. Proti aizstāvēt sevi un citus. Rīga: Avots, 1980, 27. lpp.

radīšanu uzbrucējam, ārēji neatšķiras no noziedzīga nodarījuma, sakarā ar ko pati par sevi tā nevar izslēgt atbildību par izdarīto.³⁰ A. Judina viedoklim pievienojas S. Līce.³¹

A. Niedre nepievienojas A. Judina teiktajam uzsverot, ka situācija, kurā notiek uzbrukums vai pastāv uzbrukuma draudi, ir izšķiroša nozīme, un tas ir atspoguļots likumā, taču aizstāvēšanās pati par sevi var būt tikai darbība, jo kriminālatbildība tiek izslēgta par nodarījumu (šajā gadījumā – darbību), kas atbilst Krimināllikumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma pazīmēm.³²

Autore pievienojas A. Niedres paustajam viedoklim, par to, ka nepieciešamā aizstāvēšanās pati par sevi var būt tikai darbība, jo kriminālatbildība tiek izslēgta par nodarījumu, kas atbilst Krimināllikumā paredzētā nodarījuma pazīmēm. Saskaņā ar KL 6. panta pirmo daļu par noziedzīgu nodarījumu atzīstama darbība vai bezdarbība, kura paredzēta šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods. Savukārt panta otrajā daļā noteikts, ka par noziedzīgu nav atzīstams nodarījums darbība vai bezdarbība, kam ir šajā likumā paredzētā nodarījuma pazīmes, bet kas izdarīts apstākļos, kuri izslēdz kriminālatbildību. Pēc autores domām situācija ir pakārtota darbībai. Autore ierosina KL 29. panta skaidrojumā iekļaut vārdus – „sociāli derīgs mērķis” tā atklājot nepieciešamās aizstāvēšanās būtību un nozīmīgumu. Radītais kaitējums kompensējas ar nozīmīgāku labumu, kas tiek iegūts valsts, sabiedrības vai atsevišķa cilvēka ar likumu aizsargātām interesēm.

Arī ārzemju literatūrā paustajos viedokļos par nepieciešamās aizstāvēšanās jēdzienu tiek sniegti dažādi skaidrojumi.

A. Boiko nepieciešamo aizstāvēšanos dēvē par aizsardzības līdzekļiem, J. Tkačevskis - par tiesisko aizsardzību, V. Tkačenko - par sabiedriski derīgu darbu. A. Naumovs nepieciešamo aizstāvēšanos interpretē kā tiesisko aizsardzību no sabiedriski bīstama nodarījuma, kas izpaužas kaitējuma nodarīšanā apdraudētājam, tā uzsvērdams nepieciešamās aizstāvēšanās nevis krimināltiesisko, bet gan sociālo nozīmi.³³

A. Ašvorts, skaidrojot nepieciešamās aizstāvēšanās būtību, norāda, ka arī labi organizētā valsts nav spējīga katram cilvēkam garantēt efektīvu aizstāvību pret negaidītu uzbrukumu.

³⁰ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 57. lpp.

³¹ Līce S. Nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumi un sociālā nozīme. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 1999, nr.3(8), 17.lpp.

³² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 302. lpp.

³³ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 58. lpp.

Tieši tāpēc ikviens indivīds, aizsargājot apdraudētās pamattiesības, ir tiesīgs ar spēku atvairīt uzbrukumu.³⁴

1995. gada 29. maija Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma lēmuma Nr.3 „Par tiesu praksi piemērojot likumus par nepieciešamo aizstāvēšanos”, skaidrota nepieciešamā aizstāvēšanās. Saskaņā ar Plēnuma lēmumu nepieciešamā aizstāvēšanās ir viena no garantijām, kas nodrošina personas tiesības aizstāvēt no sabiedriski bīstamiem apdraudējumiem Latvijas valsts intereses, sabiedriskās intereses, savas vai citas personas interese (īpašuma, valdījuma u.c.) vai personu (dzīvību, veselību, dzimuma neaizskaramību u.c.), nodarot apdraudētājam kaitējumu, kas paredzēts Latvijas KK Sevišķās daļas pantā, ja nav pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Šis skaidrojums attiecas arī uz Krimināllikuma 29. pantu.

No šī lēmuma var secināt, ka ikvienam ir tiesības aizstāvēties, nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokli var radīt ikviens vardarbīgs apdraudējums, nodarot kaitējumu uzbrucējam, jāievēro samērīgums, jēdziens „nepieciešamā aizstāvēšanās” sevī ietver gan aizstāvēšanos, gan aizstāvēšanu.

Ar jēdzienu ikviens būtu jāsaprot, ka katram cilvēkam neatkarīgi no dzimuma, profesijas, ieņemamā amata utt. ir tiesības aizstāvēties no agresīva apdraudējuma.

M. Blūma savā monogrāfijā lieto jēdzienu „pilsonis”³⁵ A. Judins norādījis, ka tiesības aktīvi aizstāvēties prettiesiska uzbrukuma ir ikvienai personai neatkarīgi no tiesiskās saiknes rakstura starp viņu un valsti. Ārvalstniekam un bezvalstniekam, tāpat kā pilsonim, ir neatņemamas tiesības ar spēku aizstāvēties, kā arī aizstāvēt jebkuru objektu, kas tiek aizsargāts ar Krimināllikumu.³⁶

Ikvienu fizisku personu neatkarīgi no vecuma ir tiesīga atvairīt vardarbīgu uzbrukumu. Tomēr būtu jāpiebilst, ka apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, nepieciešamā aizstāvēšanās būtu attiecināma tikai uz tām personām, kuras var tikt atzītas par noziedzīga nodarījuma subjektiem. Noziedzīga nodarījuma subjektam jāatbilst šādām Krimināllikuma pazīmēm - jābūt 14. gadu vecai (KL 11. pants), pieskaitāmai (KL 13. pants) vai ierobežoti pieskaitāmai (KL 14. pants). Tiesības atvairīt vardarbīgu uzbrukumu ir arī mazgadīgām un nepieskaitāmām

³⁴ Turpat, 60. lpp.

³⁵ Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1976, 10. lpp.

³⁶ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 63. lpp

personām, tomēr šīm personām kriminālatbildība nevar iestāties kā to nosaka Krimināllikuma 11., un 13. pants. līdz ar to tā nevar tikt arī izslēgta.

Kā jau iepriekš tekstā minēts par nepieciešamās aizstāvēšanās pazīmēm, arī U. Krastiņš ir norādījis nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumus: 1) darbības, kuras veic persona, kas aizstāvas, ir atbilstošas Krimināllikumā paredzēta kāda noziedzīga nodarījuma pazīmēm; 2) šīs darbības ir tīšas; 3) darbības nav noziedzīgas, jo pirms tām ir noticis uzbrukums vai uzbrukuma draudi ar likumu aizsargātām interesēm, tāpēc tās ir sociāli derīgas; 4) draudētājs ir fiziska persona; 5) aizsargātas no uzbrukuma ir valsts vai sabiedrības intereses, savas vai citas personas tiesības, kā arī persona; 6) apdraudējums ir kaitīgs šīm interesēm; 7) persona kaitējumu uzbrucējam nodarījusi aizstāvoties; 8) aizstāvot no apdraudējuma ar likumu aizsargātās intereses, persona nav pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.³⁷

Persona var atsaukties uz pamatojumu par paš aizsardzību, kad izdara noziegumu, lai novērstu vai izbeigtu noziegumu. Paš aizsardzība ir likumīga, ja tā atbilst šādām prasībām: 1) paš aizsardzība notiek, reaģējot uz draudošu vai esošu nelikumīgu uzbrukumu, kas vērsta pret pašu personu vai citu personu, 2) nepastāv cits veids, kā novērst vai apturēt nodarījumu, 3) nav prettiesiska rīcība no personas puses, kas darbojas paš aizsardzībā, 4) paš aizsardzība ir proporcionāla nodarījumam, uz kuru persona reaģē norāda A Cassese.³⁸

U. Krastiņa un A. Casseses norādītie nosacījumi ļauj labāk izprast nepieciešamās aizstāvēšanās institūtu.

Krimināllikuma 29. pantā iekļauts jēdziens – „uzbrukums”, „uzbrukuma draudi”.

Ar jēdzienu uzbrukums tiek saprasta strauja, vardarbīga, agresīva un naidīga rīcība, kas tiek veikta, lai nodarītu kaut kādai personai vai sabiedrībai zaudējumus, iznīcinot vērtības, nodarot kaitējumu cilvēka dzīvībai, veselībai brīvībai vai neaizskaramībai. [...]. Nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokli var radīt ikviens vardarbīgs uzbrukums, kas apdraud kaut kādu Krimināllikumā aizsargātu interesi.

Jēdziens „uzbrukums”, to burtiski interpretējot, acīm redzami ir šaurāks par jēdzienu „apdraudējums”. Krimināllikumā paredzētā atbildība par vairākiem nevardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem, piemēram, kukuļņemšanu, adopcijas noslēpuma izpaušanu [...].

³⁷ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 233. lpp.

³⁸ Cassese A. International criminal law. Oxford: Oxford University press, 2003, p. 222.

Šos nodarījumus nevar atzīt par uzbrukumiem un tāpēc kaitējuma nodarīšanu to īstenotājiem nedrīkst vērtēt no nepieciešamās aizstāvēšanās pozīcijas.³⁹

KL 29. pantā likumdevējs neatzīst par nepieciešamu nodarīt kaitējumu personai, kas īsteno nevardarbīgu noziedzīgu apdraudējumu. Tomēr autore nepievienojas šai likumdevēja formulētajai nostādnei, ka personai ir tikai tiesības aizstāvēties pret vardarbīgiem uzbrukumiem. A. Judins ir norādījis, ka „ievērojot krimināltiesību principus un veicot iztirzājamās normas teoloģisko interpretāciju jāatzīst, ka [...] lietotie jēdzieni „uzbrukums”, „uzbrucējs” nav jātulko burtiski un atsevišķi nevardarbīgie noziedzīgie apdraudējumi, ievērojot to raksturu, var būt atzīti par uzbrukumiem, bet to izdarītāji - par „uzbrucējiem”. Piemēram, būtu netaisnīgi liegt personai tiesības aizstāvēties zādzības gadījumā, jo nevardarbīgs mantisko interešu apdraudējums burtiski interpretējot KL 29. pantā nebūtu iespējams. Pēc autores domām lietotā jēdziena „uzbrukums” vietā varētu lietot plašāku jēdzienu „apdraudējums”, kas ietver sevī gan vardarbīgu, gan nevardarbīgu rīcību. Tāpēc autore ierosina KL 29. pantā aizstāt uzbrukuma jēdzienu ar apdraudējuma.

M. Blūma norādījusi, ka persona aizsargājot valsts vai sabiedriskās intereses „veic pilsoņa pienākumu”.⁴⁰ S.Līce norāda, ka „no vienas puses, katrai personai ir tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos[...]. No otras puses sociālā nozīmē tās ir gan tiesības, gan pienākums”.⁴¹

Kaut arī katram cilvēkam nav tiesiska pienākuma aktīvi aizsargāt apdraudētās intereses, ikvienai personai tomēr ir morāls pienākums aktīvi reaģēt uz darbību, kas aizskar nozīmīgas intereses. Aktīva reaģēšana var atšķirties, ievērojot intereses, kas tiek apdraudētas ar uzbrukumu. Ja agresīvs nodarījums apdraud indivīda personiskās intereses, cilvēks nonāk morālas izvēles priekšā, jo no tikumiskā viedokļa nav sodāma nedz kaitējuma radīšana uzbrucējam, nedz izvairīšanās no uzbrukuma, aizbēgot, aizbraucot vai apejot vietu, kur viņa intereses varētu tikt apdraudētas.

Ja persona konstatē, ka ar uzbrukumu tiek apdraudētas svešas intereses, izvairīšanās no aizstāvēšanās nav morāli attaisnojama, kaut arī juridiski parasti nav sodāma. Konstatējot

³⁹ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 67. lpp.

⁴⁰ Dzenītis J., Niedre A. Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1982, 64.lpp.

⁴¹ Līce S. Nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumi un sociālā nozīme. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 1999, nr.3(8), 17.lpp.

svēšas intereses apdraudējumu, personai ir morāls pienākums savu iespēju ietvaros sniegt cietušajam palīdzību.⁴²

Zināmos gadījumos noteiktām personu kategorijām nepieciešamā aizstāvēšanās pēc daudzu autoru domām kļūst ne tikai par morālu, bet arī par tiesisku pienākumu.

U. Krastiņš norādījis, ka „tādām personām kā, piemēram, policisti, karavīri, apsardzes darbinieki [...], nepieciešamā aizstāvēšanās ir obligāts pienākums”, likumīgo interešu aizsardzība ir ne vien šo personu tiesības, bet arī pienākums”⁴³, šādu viedokli pauduši arī A. Niedra⁴⁴ un M. Blūma⁴⁵.

Piemēram, saskaņā ar likumu „Par policiju”⁹. pantu policijas darbiniekiem ir jāveic iespējami pasākumi, lai novērstu likumpārkāpumu, glābtu cilvēkus un sniegtu viņiem palīdzību likumpārkāpumu izdarījušo personu konstatēšanā un aizturēšanā.⁴⁶

A. Judins norādījis, ka „dažām personu kategorijām ir pienākums aktīvi rīkoties uzbrukuma gadījumā, respektīvi - viņi nav tiesīgi izvairīties no apdraudētās intereses aizstāvēšanas. Tomēr to nevar dēvēt par nepieciešamās aizstāvēšanās pienākumu. Personai ir nevis pienākums radīt kaitējumu uzbrucējam, bet gan aktīvi aizstāvēt apdraudētās intereses, kas tiek uzlikts ar normatīvajiem aktiem, līgumiem”⁴⁷.

Autore pievienojas A. Judina viedoklim, spēka pielietošana pret uzbrucēju un kaitējuma nodarīšana ir personas subjektīvā tiesības, tai nav pienākums nodarīt personai kaitējumu. Persona var izvēlēties izmantot šīs tiesības vai tās neizmantot. Speciālo tiesību subjektiem - policistiem, apsardzes darbiniekiem utt., ir pienākums aizsargāt noteiktas intereses, kas tiek uzlikts ar normatīvajiem aktiem, līgumiem, bet to nevar dēvēt par nepieciešamās aizstāvēšanas pienākumu.

⁴² Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 63. lpp.

⁴³ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 232. lpp.

⁴⁴ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 303. lpp.

⁴⁵ Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1976, 14. lpp.

⁴⁶ Par Policiju. Latvijas Republikas likums, pieņemts 1991. gada 4. jūnijā, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2005. gada 26. aprīlim.

⁴⁷ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 63. lpp.

3. NEPIECIEŠAMĀS AIZSTĀVĒŠANĀS TIESĪGUMA NOSACĪJUMI

3.1. Tiesīguma nosacījumi, kas attiecas uz apdraudējumu

3.1.1. Nelikumīgs apdraudējums

M. Blūma norāda, ka „likums nodrošina tiesības tikai uz nepieciešamo aizstāvēšanos, t.i., uz aizstāvēšanos nepieciešamības robežās, nepārkāpjot tās. Aizstāvēšanās nedrīkst kļūt par pašizrēķināšanos. Tāpēc ne vien valsts varas iestādēm, kas piemēro krimināllikumus, bet arī pilsoņiem labi jāzina, kāds sabiedriski bīstams apdraudējums un kādos apstākļos dod tiesības aizstāvēties. Tāpat jāzina, kādam jābūt aizstāvēšanās raksturam, līdzekļiem, kāda kaitējuma nodarīšana uzbrucējam un kādos apstākļos atzīstama par pieļaujamu, par samērīgu ar apdraudējuma raksturu un bīstamību”.⁴⁸

Autore pievienojas M. Blūmas norādītajam, lai gan likums piešķir tiesības aizstāvēties, valsts ir tiesīga ierobežot personas rīcību, jo persona, kura aizstāvas var izmantot šo situāciju kā iegastu, lai nodarītu uzbrucējam lielāku kaitējumu nekā tas ir nodarīts pašai personai. Svarīgi ir arī tas, lai pirmstiesas procesā attiecīgās amatpersonas spētu pareizi izvērtēt lietas apstākļus un pamatoti argumentēt, kāpēc šajā situācijā bija vai nebija pieļaujama nepieciešamā aizstāvēšanās, iztiesāšanā tiesām ir jāvadās pēc nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumiem, kas ļauj pareizi novērtēt pušu argumentus un pieņemt pareizo lēmumu.

Nepieciešamā aizstāvēšanās, kas saistīta ar kaitējuma radīšanu persona, izslēdz kriminālatbildību par šo kaitējumu, ja ievēroti aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumi. Par nosacījumiem, kas attiecas uz apdraudējumu A. Niedre atzīst šādus nosacījumus: 1) apdraudējumam jābūt nelikumīgam, 2) apdraudējumam jābūt pastāvošam (notiekošam), apdraudējumam jābūt īstenam (reālam).⁴⁹ U. Krastiņš norāda, ka apdraudējumam jābūt 1) kaitīgam, 2) patiesi jāpastāv, 3) jābūt īstenam, tas ir tiek izdarīts reāli.⁵⁰

Lai personai rastos tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos, ir jākonstatē, ka noticis nelikumīgs apdraudējums, kas vērts uz kaitējuma nodarīšanu. Skaidrojot jēdzienu ‘nelikumīgs apdraudējums’ A. Niedres, A. Judina un U. Krastiņa skaidrojumos, katrs no viņiem sniedzis atšķirīgāku šī jēdziena nosaukumu.

⁴⁸ Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1976, 17. lpp.

⁴⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 304. lpp.

⁵⁰ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 233. lpp.

A. Niedre uzskata, ka apdraudējumam jābūt nelikumīgam (nelikumīga rīcība ir rīcība, kas neatbilst likumam)⁵¹. Viņa teikto apstrīd A. Judins, kurš norāda „, ka precīzāk ir norādīt apdraudējuma prettiesiskums.”⁵²

A. Judins uzskata, ka apdraudējums ir nelikumīgs, ja ir aizliegts ar pozitīvām tiesībām, turpretim prettiesiskums norāda uzvedības neatbilstību tiesību prasībām. Atsevišķa prettiesiskās rīcības objektīvo vai subjektīvo iemeslu dēļ likumdevējs konkrētā laikā var neuzskatīt par nelikumīgām.⁵³

A. Niedre piekrīt šim atzinumam, tomēr norāda, ka tajā izdarāmi daži precizējumi. Apdraudējums, pret kuru personai ir tiesības, vienmēr ir nelikumīgs (proti, nevar būt likumīgs), kas tiek īpaši uzsvērts arī tiesu praksē.⁵⁴

U. Krastiņš uzskata, ka apdraudējumam jābūt kaitīgam. Ar kaitīgu apdraudējumu saprot uzbrukumu personai, kura aizsargā savas vai citas personas likumīgās intereses un šis uzbrukums izpaužas prettiesiskā darbībā, kas Krimināllikuma sevišķajā daļā paredzēta kā kriminālsodāma.⁵⁵

Autore pievienojas iepriekš minēto autoru dotajiem skaidrojumiem, tomēr izsmeļošāku skaidrojumu sniedzis U. Krastiņš, kurš norāda uz apdraudējuma kaitīgumu. Autore vēlētos piebilst, ka šajā skaidrojumā varētu pieminēt arī, ka uzbrukums var nodarīt ar likumu aizsargātajām interesēm neatgriezenisku kaitējumu.

2015. gada 16. janvārī, ap plkst. 7.30, atrodoties dzīvoklī strīda laikā, kurš notika uz savstarpējo attiecību pamata, B uzbruka A un tīši ar dūri ne mazāk kā trīs reizes iesita viņam pa seju. Kad B mēģināja izdarīt nākošo sitienu, A, uztverot B darbības kā reālu apdraudējumu savai veselībai un sevis aizstāvēšanas nolūkā, paņēra uz ledusskapja guļošu virtuves nazi, un tīši izdarīja ar to vienu sitienu B.⁵⁶

No sprieduma redzams, ka B darbības bija nelikumīgas, līdz ar to pret šādu darbību bija pieļaujama aizstāvēšanās. B ar savām darbībām aizskāra A likumīgās intereses, kuras aizsargā Krimināllikums.

⁵¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 304. lpp.

⁵² Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 68. lpp.

⁵³ Turpat, 68. lpp.

⁵⁴ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 304. lpp.

⁵⁵ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 233. lpp.

⁵⁶ Daugavpils tiesas 2015. gada 20. jūlija spriedums lietā Nr. 11181011915.

J. Herings, raksturodams nepieciešamās aizstāvēšanās izpratni Anglijas tiesībās, uzsver, ka uzbrukuma draudiem, no kuriem aizstāvas, jābūt netaisnīgiem.⁵⁷

Saskaņā ar Plēnuma lēmuma 3. punktu ar nelikumīgu darbību jāsaprot „darbība, kas paredzēta Latvijas KK Sevišķā daļā, neatkarīgi no tā, vai persona, kas šo darbību izdarījusi, tiek saukta pie kriminālatbildības vai atbrīvota no tās, piemēram, sakarā ar nepieskaitāmību vai tādēļ, ka nav sasniegusi vecumu, kādā var saukt pie kriminālatbildības, vai uz citiem pamatiem”.⁵⁸

P. Mincs norāda, ka „nemaz nav vajadzīgs, lai šis uzbrukums būtu noziedzīgs (t.i., sodāms) vai kaut tieši aizliegts. Pietiek, ja tas nav likumīgs, t.i., tāds, uz kuru uzbrucējam nebija tiesību”.⁵⁹

Tātad, tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos rada ne vien noziedzīgas darbības, bet arī nenoziedzīgas, kas pēc ārējām pazīmēm atbilst noziedzīgam nodarījumam, šādi apstākļi neliedz tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos.

A. Niedre norāda, ka apdraudējumu var izdarīt arī persona, kas saskaņā ar likumu nav noziedzīga nodarījuma subjekts (mazgadīga vai nepieskaitāma persona). Kaitējuma radīšana, atvairot šādas personas uzbrukumu zināmos gadījumos tiks atzīta par izdarītu nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī. Ja persona, kura aizstāvas, nav zinājusi par uzbrucēja nepieskaitāmību vai mazgadību, viņa ir tiesīga uz nepieciešamo aizstāvēšanos bez ierobežojumiem (tikai nepārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas). Ja personai, kura aizstāvas, šie apstākļi ir bijuši zināmi, kaitējuma nodarīšana ir pieļaujama tikai tad, ja citādi nevar izvairīties no apdraudējuma.⁶⁰

Morālu apsvērumu dēļ tiek ieteikts, ka iespēju robežās visai pārdomāti ir jāizvēlas aizstāvēšanās līdzekļi un paņēmieni, ja apdraudētājs ir persona, kas sirgts ar psihiskiem traucējumiem vai garīgi atpalikusi (atrodas nepieskaitāmības stāvoklī), izmantojot pat iespēju izvairīties no apdraudētāja.

⁵⁷ Herring, J. Criminal Law. Text, case and materials. Oxford: Oxford University press, 2004, p. 937.

⁵⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2000, 63. lpp.

⁵⁹ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U.Krastiņā komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 96. lpp.

⁶⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 304. lpp.

Ja pret šādām personām tomēr ir jāizmanto nepieciešamās aizstāvēšanās tiesības, tad būtu jācenšas viņam radīt pēc iespējas mazāku kaitējumu.⁶¹

A. Judins ir norādījis, ka „ņemot vērā humānisma ideju, apdraudējums jācenšas novērst, nodarot minimālo kaitējumu jebkuram uzbrucējam. Tomēr to var vērtēt nevis kā nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumu, bet gan kā novēlējumu personai, kura rīkojas nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī”.⁶²

I. Sluckis ir izteicies, ka aizsardzību pret sabiedriski bīstamu nepieskaitāmas personas uzbrukumu var uzskatīt par nepieciešamo aizstāvēšanos tikai tad, ja persona, kas aizstāvas, nezina, ka uzbrucējs ir garīgi slims. Ja personai, kas aizstāvas, šis apstāklis ir zināms, tad viņas darbības, kas vērstas uz draudošo briesmu novēršanu, jānovērtē kā izdarīts galējās nepieciešamības stāvoklī.⁶³ Pretēju viedokli izteicis profesors T.G. Šavgulidze norādot, ka nepieciešamā aizstāvēšanās būs arī tajos gadījumos, kad persona zināja, ka uzbrucējs ir mazgadīgs vai garīgi nepieskaitāms.⁶⁴

M. Blūma nepiekrīt I. Sluckas paustajam viedoklim un uzsver, ka „nevar liegt pilsoņiem aizstāvēties pret sabiedriski bīstamu apdraudējumu, ja tam trūkst nozieguma pazīmju”.⁶⁵ Galējās nepieciešamības stāvoklī kaitējums tiek nodarīts trešajai personai, nevis pašam uzbrucējam.

Tātad, ja persona nezina, ka aizstāvas pret mazgadīgu vai nepieskaitāmu personu, tad kaitējuma nodarīšana ir pieļaujama nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī pēc autoru domām, savukārt viedokļi atšķiras jautājumā par to, ja persona zina, ka vēršas pret mazgadīgu vai nepieskaitāmu personu.

Autore pievienojas M. Blūmas pasustajam viedoklim, ka tiktu ierobežota nepieciešamās aizstāvēšanās, tikai tā tāpēc, ka persona, kura aizstāvas zina, ka uzbrucējs ir garīgi slims. Katrs, kurš apdraud kāda likumīgās intereses ar vardarbīgu rīcību ir uzbrucējs un personai, kuras interese tiek apdraudēta ir tiesības aizstāvēties pret šo uzbrucēju. Kaut arī persona, kura aizstāvas zina, ka uzbrucējs ir garā slims viņai ir tiesības aizstāvēties.

⁶¹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 234. lpp.

⁶² Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 82. lpp.

⁶³ Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1976, 20. lpp.

⁶⁴ Энциклопедия уголовного права. Том 7. Обстоятельства, исключющие преступность деяния. Санкт-Петербург: Изд. проф. Малинина-СПб ГКА, 2007, с.88.

⁶⁵ Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1976, 20. lpp.

Nepieciešamā aizstāvēšanās, radot kaitējumu, pieļaujama arī pret amatpersonu acīmredzami nelikumīgiem nodarījumiem (piemēram, nelikumīga kratīšana un materiālo vērtību izņemšana, neievērojot Kriminālprocesa likuma prasības). Tomēr personai nav tiesību radīt kaitējumu valsts amatpersonai, kas realizējot savas dienesta funkcijas, rīkojusies tā pilnvaru robežās un ievērojusi procesuālo kārtību, kaut arī, kā izrādījies vēlāk, to darījusi nepamatoti. Uzskatāmi šo situāciju izskaidrojusi M. Blūma, norādot, ka „piemēram, ja varas pārstāvis nepamatoti aizturējis kādu personu kā aizdomās turētu vai nepamatoti izraudzījis tai kā drošības līdzekli turēšanu apcietinājumā, ievērojot procesuālā likuma prasība, tad personai nerodas tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos”.⁶⁶

Nav pamata atzīt par atrašanos nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī personu, kura nodarījusi kaitējumu citai personai sakarā ar to, ka šī cita persona ir izdarījusi darbības, kurās kaut arī ir saskatāms noziedzīga nodarījuma pazīmes, bet tās nav tik kaitīgas, lai viņu vajadzētu sodīt kriminālā kārtā.

Nav pamata atzīt par atrodošos nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī personu, kura pati tīšām izraisījusi uzbrukumu, lai izmantotu to kā ieganstu prettiesisku darbību izdarīšanai.⁶⁷

2004.gada 26.jūnijā laika posmā no pulksten 19.00 līdz pulksten 19.48 M.B., būdams alkohola ietekmē, atrodies Daugavpilī, [...] ielā, mājas Nr.4 kāpņu telpā starp ceturto un piekto stāvu, strīda laikā ar A.K., naidīgu attiecību dēļ, tīši ar kāju iesitis A.K. vēdera apvidū. No nodarītā sitiena A.K. atsities ar krūšu kurvi pret dzelzs atkritumu vādu un nokritis uz kāpņu telpas betona grīdas.

M.B. apelācijas sūdzībā bija lūgts pārkvalificēt apsūdzētā darbības no Krimināllikuma 125.panta trešās daļas uz 128.pantu, jo saskaņā ar šī likuma 29.pantu viņam inkriminētajās darbībās esot konstatējama nepieciešamā aizstāvēšanās. Apelācijas instances tiesa savā lēmumā norādījusi, ka cietušajam konstatētos miesas bojājumus apsūdzētais M.B. izdarījis viņa paša izraisīta strīda laikā. Senāta Krimināllietu departaments lietā SKK – 503/2009 atzina, ka atbilstoši Krimināllikuma 29.pantam, nevar atzīt par atrodošos nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī personu, kura pati tīšām izraisījusi uzbrukumu, lai izmantotu to kā ieganstu prettiesisku darbību izdarīšanai.⁶⁸

⁶⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 305. lpp.

⁶⁷ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 234. lpp.

⁶⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2009. gada 23 septembra lēmums lietā SKK – 503/2009.

Nav uzskatāma par nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī izdarītu darbību, kas vērsta pret tādu personu, kura pati aizstāvējusies, piemēram, pret personu, kura laupīšanas uzbrukumam atvairā ar fiziska spēka palīdzību, un laupītājs pret viņu lieto vardarbību, lai novērstu sev draudoša kaitējuma nodarīšanu.

Nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumi nav spēkā, ja darbība tiek vērsta pret personu, kas rīkojas galējās nepieciešamības stāvoklī vai aiztur personu, kura gatavojas vai jau izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, jo šādas darbības ir sociāli derīgas.

Taču tiek atzīts, ka tādā gadījumā, kad tiek pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, personai ir tiesības aizstāvēties pret šo robežu pārkāpēju, ja viņa darbības ir krimināli sodāmas.⁶⁹

3.1.2. Patiesi pastāvošs apdraudējums

Aizstāvēšanās pieļaujama tikai pret uzbrukumam, kurš jau sācies un vēl nav pabeigts vai arī no tūlītēji sagaidāma uzbrukuma, kad pastāv reāli uzbrukuma draudi.

Tāpat nepieciešamā aizstāvēšanās ir pieļaujama no tā brīža, kad uzbrukums var sākties un līdz brīdim, kad uzbrukums ir beidzies.

Tiesības aizstāvēties no tūlītēji sagaidāma uzbrukuma ir tad, kad tas vēl nav sācies, bet personas uzvedība dod pamatu uzskatīt, ka pēc dažiem mirkliem ar likumu aizsargātām interesēm tiks nodarīts kaitējums.⁷⁰

Situāciju, kad persona ir tiesīga pielietot tūlītēji spēku var ilustrēt ar šādu situāciju, piemēram, laupīšanas uzbrukums sākas ar vardarbības piedraudējumu, tad šajā momentā persona, kas aizstāvas ir tiesības pret uzbrucēju pielietot fizisku spēku, lai aizsargātu savas intereses.

U. Krastiņš norāda, ka par nepieciešamā aizstāvēšanās stāvokli nav atzīstama darbība, kas vērsta pret citu personu, kura tikai nākotnē var apdraudēt kādas ar likumu aizsargātās

⁶⁹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 234. lpp.

⁷⁰ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 74. lpp.

intereses, jo šādā gadījumā uzbrukums vēl patiesi nepastāv.⁷¹ A. Judins arī uzsvēris, ka nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī neatrodas persona, kas apzināti nodara kaitējumu, lai atvairītu nevis tūlītēju, bet gan nākotnē sagaidāmu uzbrukumu.⁷² P.Lejiņš arī izteicis šādu viedokli, jo persona šādā situācijā var griezties pie attiecīgajām varas iestādēm.⁷³ Ārzemju literatūrā arī uzsvērts tas, ka ja uzbrukums draud nākotnē un personai bija iespēja vērsties pie attiecīgajām iestādēm, personas darbības, kura aizstāvas nebūtu pamatotas, ja tiktu nodarīts kaitējums uzbrucējam, taču tiek pieļauta arī spēka pielietošana nākotnē. Ja persona B ir nolaupījis personu A un A zina, ka tiks nogalināts, ja netiks samaksāta izpirkuma maksa pēc dažām stundām, tad spēka pielietošana pret B būtu pieļaujama, lai novērstu turpmāko nogalināšanu, bet, ja situācija būtu savādāka un būtu iespēja atstāt šo jautājumu policijas rokās pirms B veic savus draudus, tad A pielietotā vardarbība pret B varētu tikt uzskatīta kā nepamatota.⁷⁴

Autore pievienojas paustajiem viedokļiem, ka nepieciešamā aizstāvēšanās nav pieļaujama pret personu, kura tikai nākotnē var apdraudēt ar krimināllikumu aizsargātās intereses, jo personai, kura aizstāvas ir iespēja vērsties pēc palīdzības pie attiecīgajām iestādēm. Pēc autores domām - ārzemju literatūrā sniegtais piemērs par personas nolaupīšanu vairāk būtu attiecināms uz tūlītēji sagaidāmu uzbrukumu nevis nākotnē vērstu. Personas nolaupīšana dod pamatu uzskatīt, ka pēc dažiem mirkliem ar likumu aizsargātām interesēm tiks nodarīts kaitējums.

Persona var aizstāvēties no brīža, kad ir uzsākta bīstama darbība, ar ko tiek apdraudētas svarīgas intereses, proti - agresors pielieto fizisku spēku, ieroci vai speciālus paņēmieni, lai nodarītu kaitējumu cilvēka dzīvībai un veselībai, iegūtu savā valdījumā svešu mantu vai kaut kādā citādi apdraudētu ar likumu aizsargātās intereses. Ja apdraudējums sastāv no vairākiem posmiem, ir pietiekami, ja persona sākusī īstenot vismaz pirmo uzbrukuma posmu.⁷⁵

2013.gada 11.janvārī ap plkst.20.45 persona E, būdama alkohola ietekmē, savstarpēja strīda laikā ar personu F, pēc tam, kad persona F vienu reizi ar dūri iesita viņai pa sejas kreiso pusi un ar abām rokām bija satvēris viņu aiz kakla, [...], aizsargājoties no F uzbrukuma, [...], tīši ar virtuves nazi iedūra F.⁷⁶

⁷¹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 236. lpp.

⁷² Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 74. lpp.

⁷³ Lejiņš P. Krimināltiesības. [b.v.], [b.i.], 1940, 64.lpp.

⁷⁴ Alan Reed & Peter Seago, Criminal Law, Sweet & Maxwell; 2nd edition, 2002, p. 238.

⁷⁵ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 74. lpp.

⁷⁶ Saldus rajona tiesas 2014.gada 20.oktobra spriedums lietā K34-0060-14/3 (Nr. 11360002013).

No sprieduma ir redzams, ka persona E atradās nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, jo sāka aizstāvēties tikko kā persona F uzsākta nelikumīgās darbības, kas izpaudās iesitot F pa seju un satverot viņu aiz kakla, kā rezultātā ar šādām bīstamām darbībām tiek apdraudētas persona E svarīgas intereses.

Tiesības aktīvi aizstāvēties, nodarot uzbrucējam kaitējumu, pastāv tik ilgi, kamēr pastāv apdraudējums. Par apdraudējuma beigām atzīstams laika sprīdis, kad uzbrukums ir izbeigts un apdraudējuma briesmas vairs nepastāv. Apdraudējums atzīstams par izbeigtu, ja:

- uzbrukums ir atvairīts;
- sasniegts uzbrukuma mērķis;
- uzbrucējs labprātīgi attiecies no bīstamās darbības turpināšanas, un persona, kura aizstāvējusi apdraudēto interesi, apzinās tā izbeigšanās faktu.

Personas tiesības aktīvi aizstāvēties, nodarot kaitējumu uzbrucējam, neizbeidzas brīdī, kad uzbrukums veido pabeigtu noziedzīgu nodarījumu. Ja no krimināltiesiskā viedokļa uzbrucēja rīcība atzīstama par pabeigtu noziedzīgu nodarījumu, bet apdraudējums nav izbeigts, persona ir tiesīga nodarīt kaitējumu uzbrucējam.⁷⁷

Autore pievienojas M. Blūmai, ka jēdzieni „faktiski pabeigts noziegums un pabeigta nozieguma sastāvs var nesakrist”, „nepareizi būtu pieļaut tiesību uz aizstāvēšanos tikai līdz brīdim, kamēr uzbrucēja rīcība sasniedz pabeigta nozieguma sastāvu. Tas nozīmētu nepamatotu nepieciešamās aizstāvēšanās tiesību ierobežošanu”.⁷⁸

Uzbrukums jāatzīst par pastāvošu arī tais gadījumos, kad tas, lai gan pārtraukts uz kādu laiku, faktiski ir tikai apturēts un var atjaunoties ikkatrā brīdī.⁷⁹

Piemēram, sākotais uzbrukums pārtraukts sakarā ar to, ka uzbrucējam atņemts uzbrukuma ierocis, bet pastāv reāla iespēja, ka uzbrukuma turpināšanai viņš var izmantot citu ieroci.

Persona tiesīga aizstāvēties, uzbrucējam nodarot kaitējumu tik ilgi, kamēr viņa ir pārliecināta, ka pastāv prettiesisks uzbrukums, ja vien no faktiskiem apstākļiem nekļūst skaidrs, ka uzbrukums ir pabeigts un tuvākajā laikā neatjaunosies.⁸⁰

⁷⁷ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 75. lpp.

⁷⁸ Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: Valsts universitāte, 1976, 24. lpp.

⁷⁹ Turpat, 25. lpp.

⁸⁰ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 76. lpp.

Personas darbības, kura aizstāvas un nodara kaitējumu apdraudētājam, nevar uzskatīt par izdarītām nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, ja kaitējums nodarīts pēc tam, kad apdraudējums bijis pabeigts un ir zudusi jebkāda vajadzība piemērot aizsardzības līdzekļus. Persona par tīši radīto kaitējumu atbild uz vispārējiem pamatiem

Ar Valmieras rajona tiesas 2009.gada 12.augusta spriedumu G.Z., atzīts par vainīgu un sodīts saskaņā ar Krimināllikuma 116.panta. Alkohola ietekmē starp G.Z. un P.C. izcēlies strīds, kura laikā P.C. satvēris nazi un ar to iedūris G.Z. labās kājas augšstilbā, nodarot viņam vieglus miesas bojājumus bez veselības traucējuma, kas izsaukuši īslaicīgas maznozīmīgas sekas: durti - grieztās brūces labā augšstilbā veidā. Pēc tam G.Z. alkohola ietekmē, aiztriebības, paņēmis netālu atrodošos cirvīti un ar to, nolūkā nonāvēt P.C. No saņemtajiem sitieniem P.C. atkritis gultā un palicis tur gulēt, bet pēc dažām minūtēm piecēlies un izgājis mājas koridorā. To redzot, G.Z. sapratis, ka P.C. ir dzīvs, satvēris netālu atrodošos āmuru un ar to vairākas reizes, nolūkā nogalināt P.C., iesitis tam pa galvu, bet, kad P.C. no saņemtajiem sitieniem nokritis zemē, vēl vairākas reizes ar āmuru iesitis tam pa galvu, nodarot P.C. smagus, bīstamus veselībai, miesas bojājumus, no kuriem notikuma vietā iestājās P.C. nāve.⁸¹

Autore uzskata, ka Valmieras rajona tiesa pareizi kvalificējusi G.Z. noziedzīgo nodarījumu saskaņā ar KL 116. panta nevis saskaņā ar 121. pantu. Šajā situācijā nav saskatāma nepieciešamā aizstāvēšanās, kaut arī P.C. uzbrukums bija reāli pastāvošs, tas ir, izpaudās kā naža dūriens G.Z. kājā, G.Z. darbības nevar vērtēt kā nepieciešamo aizstāvēšanos, jo, kā pareizi norāda Senāta Krimināllietu departaments, uzbrukums viņam jau bija beidzies un apsūdzētais uzsācis jaunu uzbrukumu atriebības nolūkā.

U. Krastiņš norāda, ka uzbrukuma nepārprotamas beigas nedod vairs tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos, bet dot tiesības aizturēt uzbrucēju.⁸²

J. Laviņš uzskata, ka zādzības gadījumā, nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklis turpināsies līdz brīdim, kamēr vien ir iespējams atņemt nozagto lietu kaitējuma nodarīšana ir attaisnojama ar nepieciešamo aizstāvēšanu.⁸³

A. Judins nepievienojas šim viedoklim un norāda „ja uzbrukumam izbeidzoties, persona nodara uzbrucējam kaitējumu, lai viņu aizturētu, rīcība var tikt attaisnota, norādot

⁸¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010. gada 10. marta lēmums lietā SKK-134/2010 (Nr. 11130150808). Sk. arī „ Nepieciešamās aizstāvēšanās pieļaujamība.“ Jurista Vārds, 2010. 22. jūnijs, nr. 25/26 (620/621).

⁸² Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 237. lpp.

⁸³ Laviņš J. Vēlreiz par nepieciešamās aizstāvēšanās principiem. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 1999, nr.3(8), 19. lpp.

kriminālatbildību izslēdzošo apstākli - aizturēšana, radot personai kaitējumu, ja pastāv visi šā kriminālatbildību izslēdzošā apstākļa tiesīguma nosacījumi”.⁸⁴

Autore pievienojas A. Judina paustajam viedoklim, ka šajā situācijā nebūs nepieciešamā aizstāvēšanās, jo uzbrukums nepārprotami ir beidzies un apdraudējums personai vairs nepastāv.

3.1.3. Apdraudējuma īstenums

Uzbrukums ir īstens, ja tas pastāv reālajā pasaulē, bet nevis personas iztēlē. Tas nozīmē, kas uzbrukums vai tā patiesībā ir spējīgs nodarīt kaitējumu ar likumu aizsargātām interesēm.⁸⁵

Tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos radot uzbrucējam kaitējumu, rodas tad, kad reāli pastāv apdraudējums (uzbrukums vai tā draudi).⁸⁶ Ja apdraudējums pastāv tikai personas iedomās, bet faktiski aizsargājamais objekts nav apdraudēts, nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklis nepastāv. Aizstāvēšanās, kuras iemesls ir kļūdainis priekšstats par uzbrukuma esamību un vēlēšanās aizstāvēt reāli neapdraudēto interesi, atzīstama par šķietamo aizstāvēšanos un tās sekas ir paredzētas Krimināllikumā.⁸⁷

M. Blūma norāda, ka šķietamās aizstāvēšanās gadījumā persona, tāpat kā patiesas aizstāvēšanās situācijā, vadās no sabiedriski bīstama apdraudējuma novēršanas interesēm. Taču atšķirībā no nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī esošas personas, personas, kas aizstāvas no šķietamā uzbrukuma, ar savu rīcību nenovērš sabiedriski bīstamu apdraudējumu, jo tāds reāli nepastāv, bet pati, nodarot kaitējumu nevainīgai personai, apdraud šo personu vai tās likumā aizsargātās intereses, tātad, izdara sabiedriski bīstamu darbību.⁸⁸

Autore pievienojas M. Blūmas norādītajam, aizstāvēšanās nodarot kaitējumu vērsta uz sociāli derīga mērķa sasniegšanu, ja apdraudējums ir īstens. Ja apdraudējums nav īstens un nodarīts kaitējums tiek nevainīgai personai, tad personas darbības, kuras vērstas uz it kā esošu uzbrukumu nav attaisnojamas, jo šādas darbības nesasniedz sociāli derīgu mērķi.

⁸⁴ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 76. lpp.

⁸⁵ Uldis Krastiņš. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 350. lpp.

⁸⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 306. lpp.

⁸⁷ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 78. lpp.

⁸⁸ Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1976, 28. lpp.

Krimināllikuma 30.panta pirmajā daļā noteikts, ka šķietamā aizstāvēšanās ir tad, kad nenotiek šā likuma 29.pantā minētais reālais uzbrukums, bet šī persona kļūdas pēc domā, ka šāds uzbrukums notiek. Krimināllikuma 30. pantā norādītajos gadījumos var pielīdzināt nepieciešamas aizstāvēšanās stāvoklim.

Senāta Krimināllietu departaments atzinis, ka šķietamā aizstāvēšanās tāpat kā nepieciešamā aizstāvēšanās ir iespējama tikai tad, ja pastāv zināmi obligāti nosacījumi. Nepieciešamās aizstāvēšanās gadījumā tāds nosacījums ir reāls apdraudējums, bet šķietamās aizstāvēšanās gadījumā - darbības, kuras uzskata par šādu apdraudējumu. Ja persona bez jebkāda pamata iedomājusies, ka notiek uzbrukums, jo cietušā rīcība un konkrētie notikuma apstākļi nav devuši tam iemesla, tad šī persona par tīši radīto kaitējumu atbild uz vispārējiem pamatiem.

2005.gada 6.decembrī, vakarā, pirmstiesas izmeklēšanā precīzi nenoskaidrotā laikā A.V. savā dzīvesvietā Jelgavā, Uzvaras ielā [...], dzīvoklī Nr.[...] lietoja alkoholiskos dzērienus kopā ar I.L. un citu personu. Kopīgas alkohola lietošanas laikā, starp A.V. un I.L. izcēlās strīds, kura laikā I.L. ne mazāk kā divas reizes ar dūrēm iesita A.V. pa galvu, nodarot vieglus miesas bojājumus.

Vēlāk, 2005.gada naktī no 6.decembra uz 7.decembri, pirmstiesas izmeklēšanā precīzi nenoskaidrotā laikā A.V., atrodoties alkohola un pret viņu pielietotās vardarbības ietekmē, uz radušos naidīgu attiecību pamata izdarīja I.L. slepkavību. A.V., slepkavības nolūkā, paņēma dzīvoklī esošo cirvi, piegāja pie cietušā, kurš sēdēja krēslā, un ar cirvja pietu ne mazāk kā septiņas reizes iesita I.L. pa galvu - dzīvībai svarīgu orgānu, nodarot cietušajam miesas bojājumus galvas rajonā. Neilgi pēc A.V. viņam nodarītajiem miesas bojājumiem (dažu minūšu laikā) I.L. notikuma vietā mira. Ar Zemgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006.gada 25.septembra spriedumu A.V. atzīts par vainīgu un sodīts saskaņā ar Krimināllikuma 116.pantu. Izskatot lietu apelācijas kārtībā, Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta ar 2007.gada 2.maija spriedumu pirmās instances tiesas spriedumu atcēla daļā par A.V. notiesāšanu pēc Krimināllikuma 116.panta un viņam noteikto sodu. A.V. atzīts par vainīgu Krimināllikuma 121.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma.

Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta atzinusi par pierādītu, ka apsūdzētais A.V. izdarīja I.L. slepkavību, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, atrodoties šķietamās aizstāvēšanās stāvoklī. A.V., atrodoties alkohola un pret viņu pielietotās vardarbības ietekmē, uzskatot krēslā sēdošā I.L. kustības par uzbrukumu un, būdams pārliecināts, ka aizsargājas no šī uzbrukuma, paņēmis dzīvoklī esošo cirvi un, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās

robežas, ar cirvja pietu iesitis krēslā sēdošajam I.L. ne mazāk kā septiņas reizes pa galvu, nodarot smagus, dzīvībai bīstamus miesas bojājumus.

Senāta Krimināllietu departaments atzīst, ka apelācijas instances tiesas spriedums ir jāatceļ pilnībā un lieta jānosūta jaunai iztiesāšanai apelācijas instances tiesai. Senāta Krimināllietu departaments atzīst, ka no apelācijas instances tiesas sprieduma satura nevar secināt, ka tiesa būtu konstatējusi visas nepieciešamās un obligātās Krimināllikuma 121.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes konkrētajā lietā.

Autore uzskata, ka Zemgales apgabaltiesa ir pareizi kvalificējusi A.V. nodarījumu saskaņā ar 116. pantu - slepkavību, nevis KL 121. pantu - slepkavību, kas izdarīta nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanā.

Autore pievienojas Senāta Krimināllietu departamenta paustajai atziņai, ka apelācijas instances tiesas spriedumā nav izklāstīti pierādījumi, ka slepkavības izdarīšanas brīdī apsūdzētajam A.V. no cietušā puses pastāvēja šķietami vai reāli draudi, kas radīja nepieciešamību aizstāvēties. Nav izvērtētas atbilstoši likuma prasībām cietušā darbības un konkrētie lietas apstākļi, kas bijuši par pamatu A.V. uzskatīt, ka notiek uzbrukums.⁸⁹

3.2. Tiesīguma nosacījumi, kas attiecas uz aizstāvēšanos

3.2.1. Likumā norādīto interešu aizsardzība

Lai nepieciešamā aizstāvēšanās būtu likumīga un lai par kaitējuma nodarīšanu uzbrucējam nedraudētu kriminālatbildības un sods, bez jau minētajiem trim nosacījumiem, jāpastāv vēl trim nosacījumiem, kas attiecas uz aizstāvēšanos.

Tiesīguma nosacījumi, kas attiecas uz aizstāvēšanos (aizsardzību) ir šādi:

- 1) aizstāvēšanās ir pieļaujama, lai aizsargātu likumā norādītās intereses un tiesības;
- 2) aizstāvēšanās ir pieļaujama, radot kaitējumu tikai uzbrucējam;
- 3) aizstāvēšanās ir pieļaujama, ja netiek pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.

⁸⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 14. septembra lēmums lietā SKK - 489/2007 (Nr. 11220131905).

Krimināllikuma 29. panta pirmajā daļā nosauktas intereses, kuras persona ir tiesīga aizsargāt atrodoties nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, likumā norādīto interešu uzskaitījums ir plašs, paredzot: 1) savu tiesību aizsardzību, 2) citu personu tiesību aizsardzību, 3) sabiedrības un valsts interešu aizsardzību. Katra persona ir tiesīga aizsargāt no citas personas apdraudējuma Latvijas valsts intereses (piemēram, valstī noteikto tiesisko kārtību, valsts īpašumu), savas vai citas personas tiesības vai pašu personu (dzīvību, veselību, godu un cieņu, īpašumu u.c.).⁹⁰

Krimināltiesību teorijā nepārprotami atzīst personas tiesības aktīvi aizstāvēt dzīvību, veselību, dzimumneaizskaramību un dažus citus labumus.⁹¹ Vislielākā sabiedrības vērtība ir personas dzīvība.⁹² Persona ir tiesīga nonāvēt uzbrucēju, ja tas apdraud cilvēka dzīvību, tā reģionālajā tiesību dokumentā – *Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas* 2. panta otrajā punktā paredzēts, ka dzīvības atņemšana nav uzskatāma par nelikumīgu, ja tā notikusi pielietojot spēku, lai aizstāvētu jebkuru no nelikumīgas vardarbības un pielietotais spēks nav bijis lielāks par nepieciešamo.⁹³

Vienprātības krimināltiesības nav attiecībā uz personu tiesībām uz nepieciešamo aizstāvēšanos, aizstāvot godu. A. Judins norāda, ka cilvēka gods ir ar Krimināllikumu aizsargāta interese, nepieciešamā aizstāvēšanās ir iespējama, ja gods tiek aizskarts ar aktīvu vardarbīgu rīcību - uzbrukums. Tiesības uz aizstāvēšanos nerodas, ja gods aizskarts mutiski, rakstiski vai ar žestiem.⁹⁴ P. Mincs ir norādījis, ka „Var nonāvēt, aizstāvot godu [...]”.⁹⁵

I. Sluckis uzskata, ka teorētiski pieļaujama aizstāvēšanās pret cieņas apdraudēšanu, taču praktiska iespēja apšaubāma, jo grūti atrast tādu aizstāvēšanās formu, kas nepārsniegtu nepieciešamības robežas. M. Blūma norāda, ka šīs šaubas ir nevietā. Tās liecina par šo svarīgo objektu nepietiekamu novērtēšanu un pārliedz bažām, lai kaitējums apdraudētajam nepārsniegtu nodarītā bīstamību.⁹⁶

⁹⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 306. - 307. lpp.

⁹¹ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 79. lpp.

⁹² Turpat, 88. lpp.

⁹³ Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieņemta 1950. gada 4. novembrī. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649> [aplūkots 2015. gada 28. oktobrī]

⁹⁴ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 79. lpp.

⁹⁵ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 97. lpp.

⁹⁶ Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1976, 31. lpp.

Šobrīd Krimināllikumā panti, kuri aizsargā personas godu un cieņu ir izslēgti. Tomēr goda un cieņas aizskārumu varētu aizsargāt caur KL 157. pantu - neslavas celšanu. Krimināllikuma 157. pantā paredzētais kriminālpārkāpums apdraud personas godu un cieņu.⁹⁷

Autore pievienojas, paustajiem viedokļiem, ka nepieciešamā aizstāvēšanās ir iespējama, ja tiek aizskarts personas gods, kas saistīts ar vardarbības pielietojumu.

Krimināllikuma 29. pantā norādīto interešu un tiesību uzskaitījums liecina par to, ka ikviena ar likumu garantēta interese un tiesība var tikt aizsargāta, vēršoties pret šo interešu un tiesību apdraudētāju un nodarot viņam kaitējumu.

U. Krastiņš norādījis, ka „ne visos gadījumos, kad ar nodarījumu apdraudēta kāda ar likumu aizsargāta interese, var izveidoties nepieciešamā aizstāvēšanās stāvoklis. Piemēram, nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokļa nebūs, ja nodarījumā labprātīgi būs bijušas iesaistījušās abas personas, kuru darbības veido atbilstoša noziedzīgā nodarījuma sastāvu, kā, piemēram, kukuļņemšana, starpniecība kukuļošanā, krāpšana u. c.”⁹⁸

3.2.2. Aizstāvēšanās radot personai kaitējumu

Realizējot tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos likums pieļauj kaitējuma nodarīšanu tikai uzbrucējam, bet ne citām personām, kā tas norādīts Krimināllikuma 29. panta pirmajā daļā.

Šis nosacījums tieši norāda uz nepieciešamās aizstāvēšanās krimināltiesiskā jēdziena būtību: nepieciešamā aizstāvēšanās nav pasīva aizsargāšanās (piemēram, izvairīšanās no sitiena) vai citu līdzekļu lietošana apdraudējuma novēršanai (piemēram, sitienu atvairīšana), bet gan kaitējuma radīšana pašam uzbrucējam. Tomēr nepieciešamā aizstāvēšanās var būt vienīgi tad, ja kaitējums radīts tieši uzbrucējam, bet nevis kādai citai personai (vai valsts un sabiedrības interesēm). Tad ir iespējams galējās nepieciešamības stāvoklis (Krimināllikuma 32. pants). Situācijā, kad personas darbības, kas vērstas uz kaitējuma radīšanu uzbrucējam, faktiski radījušas to citai personai (kas gadījuma pēc atradusies notikuma vietā), atbildība var iestāties par kaitējuma radīšanu šai personai aiz neuzmanības, ja persona, kas aizstāvas, varēja paredzēt un viņai vajadzēja paredzēt iespēju radīt šo kaitējumu citai personai, vai arī

⁹⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs, 2.gr. Sevišķā daļa. Rīga: Firma „AFS,” 2007, 334. lpp.

⁹⁸ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 239. lpp.

paredzēja kaitējuma radīšanas iespēju, bet vieglprātīgi uzskatīja, ka varēs to novērst. Ja persona, aizstāvoties no apdraudējuma, radījusi šādu kaitējumu apstākļos, kad viņa neparedzēja un nevarēja paredzēt kaitējuma sekas, tad viņu nevar saukt pie kriminālatbildības un sodīt, jo viņas rīcībā nav noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju.⁹⁹

1995.gada 29.maija plēnuma lēmumā par nepieciešamo aizstāvēšanos izskaidrota aizstāvēšanās no personu grupas: „Ja apdraudējumu izdara personu grupa, persona, kas aizstāvas ir tiesīga lietot pret jebkuru no uzbrucējiem aizstāvēšanās līdzekļus atbilstoši visas grupas bīstamībai un raksturam”.

Ja noziedzīgu nodarījumu persona īsteno līdzdalībā ar citiem cilvēkiem, ar nepieciešamo aizstāvēšanos var tikt attaisnots kaitējums izdarītājiem, bet ne līdzdalībniekiem - organizētājam, atbalstītājam, uzkūditājam, nodarītais kaitējums līdzdalībniekiem var tikt attaisnots ar citu kriminālatbildības izslēdzošu apstākli, kas paredzēts KL 31. pantā.¹⁰⁰

Kaitējums uzbrucējam var tikt nodarīts dažādos veidos - ar fizisku spēku, izmantojot speciālus līdzekļus un rīkus, kā arī citus priekšmetus, kuri atrodas personas rīcībā un kuru lietošana var būt derīga uzbrukuma atvairīšanai.

Kaitējums uzbrucējam var izpausties dažādi - veselībai, dzīvībai, pieļaujama arī kaitējuma nodarīšana uzbrucēja brīvībai, īpašumam un citām interesēm.

Diskutabls ir jautājums par nepieciešamās aizstāvēšanās esamību, ja kaitējums tiek nodarīts, pielietojot automātiskus aizsardzības līdzekļus.

S. Līce norāda, mehānismu ierīkošana nav pieļaujama, jo nedrīkst aktīvi aizstāvēties pret nākotnē iespējamu uzbrukumu. Iepriekš uzstādīti mehānismi var kaitēt trešajām personām.¹⁰¹ Šādu viedokli paudis arī U. Krastiņš.¹⁰²

P. Mincs norāda, ka var „spert vajadzīgos soļus nākošā uzbrukuma atvairīšanai, ciktāl tas noteikti sagaidāms. Šeit piederētu *sagatavošanās* uz aizstāvēšanos, piem., ar lamatu, automātiski izšaujošas patšautenes u.tml. ieroču palīdzību. Tādos gadījumos nav vajadzīgs, lai briesmas būtu pavisam tuvu klāt, bet jāievēro nosacījumi, ka no šādas sagatavošanās *nedrīkst ciest nevainīgas trešās personas*”.¹⁰³

⁹⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 307. lpp

¹⁰⁰ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 81. lpp.

¹⁰¹ Līce S. Nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumi un sociālā nozīme. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 1999, nr.3(8), 18. lpp.

¹⁰² Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 236. lpp.

¹⁰³ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U.Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 97.lpp.

Sagatavošanas darbības paš aizsardzībai var būt pieļaujama dažos apstākļos. Ja tiek pielietoti paš aizsardzības līdzekļi, lai pasargātu savu ģimeni vai īpašumu, lai novērstu vai atvairītu uzbrukumu. Tomēr, ja persona turpina turēt šādus līdzekļus pēc tam, kad draudi ir pagājuši šāda rīcība nebūs attaisnojama.¹⁰⁴

Aizstāvēšanās pret vēl nenotikušu agresiju ir aizliegta, tomēr aizsarglīdzekļu ierīkošana nav aizstāvēšanās, bet tikai sagatavošanās tai. Persona, aizstāvēdamās pret uzbrukumu, ir tiesīga izmantot lamatas, elektrisko strāvu, kairinošu gāzi, kā arī ierīkot citus speciālus līdzekļus, kas palīdzēs atvairīt uzbrukumu norāda A. Judins. Šādu automātisko ierīču un līdzekļu pielietošana ir pieļaujama ja tiek konstatēti visi nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumi.¹⁰⁵ Ja kaitējums tiek nodarīts nevainīgai trešajai personai, persona, kura aizstāvas atbild par nodarīto aiz neuzmanības.¹⁰⁶

Autore pievienojas P. Minca un A. Judina paustajiem viedokļiem. Ja tiek ievēroti nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumi, proti, kaitējuma nodarīšana uzbrucējam atbilst uzbrukuma raksturam un bīstamībai, kaitējums netiek nodarīts trešajām personām, tad šādu aizsarg mehānismu un līdzekļu pielietošana ir iespējama.

3.2.3. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana

Trešais nosacījums, kas vajadzīgs, lai aizstāvēšanos atzītu par apstākli, kas izslēdz kriminālatbildību, ir prasība, lai persona aizstāvoties nepārkāptu nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.

J. Dzenītis ir norādījis: „ja likums neparedzētu kriminālatbildību par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu, tad no vienas puses, tas sekmētu pilsoņu aktivitāti cīņā ar noziedzību, jo nebūtu jābaidās no varbūtējās atbildības par uzbrucējam nodarīto kaitējumu, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas; no otras puses - šāds stāvoklis varētu novest

¹⁰⁴ Alan Reed & Peter Seago. Criminal Law. Sweet & Maxwell; 2nd edition, 2002, p. 238.

¹⁰⁵ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 84. - 85.

lpp.

¹⁰⁶ Энциклопедия уголовного права. Том 7. Обстоятельства, исключают преступность деяния. Санкт-Петербург: Изд. проф. Малинина-СПб ГКА, 2007, с.118.

pie rupjiem likumības pārkāpumiem, pie patvaļīgas izrēķināšanās ar likuma pārkāpēju, kas mūsu valstī ir kategoriski noliegta”.¹⁰⁷

Autore pievienojas J. Dzenīša uzskatam, jo katrs ierobežojums un, ja pie tam par to draud kriminālatbildība, mazina iespējamību palīdzēt aizsargāt Krimināllikumā nostiprinātās intereses, it īpaši valsts, sabiedrības un citu personu intereses. Tomēr šāds stāvoklis, kurā nepastāvētu ierobežojumi varētu novest pie rupjiem likumības pārkāpumiem, piemēram, persona, kura aizstāvas, nodara uzbrucējam nesamērīgi smagāku kaitējumu, kas nav bijis nepieciešams, lai atvairītu uzbrukumu.

Par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu atzīstama acīmredzama aizsardzības nesamērība ar uzbrukuma raksturu un bīstamību, kā rezultātā uzbrucējam tiek radīts kaitējums, kas nav bijis nepieciešams, lai novērstu vai atvairītu uzbrukumu (KL 29. panta otrā daļa).

Uzbrukuma raksturs un kaitīgums ir galvenie kritēriji, ka jāvērtē izlemjot, vai likumīgo interešu aizsardzības rezultātā radītais kaitējums ir bijis nepieciešams, lai novērstu vai atvairītu uzbrukumu norāda U. Krastiņš.¹⁰⁸

A. Niedre uzsver, ka uzbrukuma raksturu nosaka lietotie rīki un līdzekļi (piemēram, ieroči un priekšmeti), konkrētā situācija (piemēram, uzbrucēja fiziskais spēks, uzbrukuma vieta un laiks) un citi apstākļi.¹⁰⁹

A. Judins atzīmē, ka nav pamata pārvērtēt to nozīmi, jo aizstāvēšanās samērību uzbrukumam nevar interpretēt kā atbilstību lietojamajos līdzekļos un paņēmienos, kam ir otršķirīga nozīme salīdzinājumā ar interesi, kuras aizstāvībai ir pielietots spēks¹¹⁰. A. Niedre pievienojas šai paustajai atziņai.¹¹¹

M. Blūma atzīmē, ka apdraudējuma bīstamību visvairāk raksturo apdraudējuma objekta nozīmīgums.¹¹²

Autore pievienojas paustajiem viedokļiem, jo primāri ir interese, kuras aizstāvībai pielietots spēks.

¹⁰⁷Dzenītis J. Proti aizstāvēt sevi un citus. Rīga: Avots, 1980, 71. lpp.

¹⁰⁸Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 236. - 239. lpp.

¹⁰⁹Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 308. lpp.

¹¹⁰Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 87. lpp.

¹¹¹Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 308. lpp.

¹¹²Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1976, 32. lpp.

Uzbrukuma kaitīgums var tikt apzīmēts kā iespējamais kaitējums, ko apdraudējums var radīt aizsargātajam objektam, kā arī apdraudējuma stadija un citi apstākļi.

Aizsardzības nesamērība ar uzbrukuma raksturu un kaitīgumu var izpausties kā nevajadzīgi smaga kaitējuma radīšana uzbrucējam, kā tādu līdzekļu un paņēmienu pielietošana, ko acīmredzami nav prasījuši reālie apstākļi. Te jāņem vērā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma 1995. gada 29. maija lēmuma Nr. 3 norādījums, ka „ personas, kuras aizstāvas, darbības nav atzīstamas par izdarītām, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, arī tajā gadījumā, kad tās nodarītais kaitējums izrādījies lielāks nekā novērstais un nekā tāds kaitējums, kāds būtu bijis pietiekams uzbrukuma novēršanai, ja pie tam nav bijis pieļauts aizstāvības nesamērīgums ar apdraudējuma raksturu un bīstamību”.¹¹³

Nodarīto kaitējumu, kas izrādījies lielāks nekā novērstais būs piemēram, konkrētos apstākļos, aizstāvoties, kad pret laupītāju vai izvarotāju, tiek pieļauta pat uzbrucēja dzīvības atņemšana.

Ja persona nav apzinājusies, ka uzbrukuma novēršanai pielietotie līdzekļi ir nesamērīgi ar tā kaitīguma raksturu, un ja tas viņai nav bijis acīmredzami, tad šī persona nav pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.

A. Judins uzskata, ka lemjot par nepieciešamās aizstāvēšanās robežas pārkāpšanu, obligāti jāievēro, ka persona, atvairot uzbrukumu, parasti atrodas stresā, ko rada uzbrucēja rīcība. Aizstāvēšanās brīdī trūkst laika, lai persona, vispusīgi novērtēdama situāciju, varētu atrast optimālāko uzvedības variantu. Diezgan bieži psihisku pārdzīvojumu dēļ persona nav spējīga pareizi novērtēt sava sitiena spēku, nevar izdarīt mērķtiecīgu šāvienu vai arī nespēj saprast, ka apdraudējums jau ir atvairīts.¹¹⁴

Autore pievienojas A. Judina teiktajam, ka personai, atrodoties stresa situācijā, liela nozīme ir izvērtējot jautājumu par aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu. Persona nevar objektīvi novērtēt savu rīcību, ja tiek apdraudētas tādas intereses kā dzīvība, dzimumneaizskaramība.

Tradicionāli saprātīgs spēks aptver divas atšķirīgas idejas - nepieciešamību un samērīgumu. Nepieciešamība nozīmē, ka spēks tika izmantots nepieciešama tādā ziņā, ka mazāk vardarbība nebūtu pietiekama, lai aizstāvētu sevi vai novērstu noziegumus.

¹¹³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski – praktiskais komentārs, 1. vispārīgā nodaļa. Rīga: „AFS”, 2007, 119. lpp.

¹¹⁴ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 90. lpp.

Samērīgums nozīmē, ka tas bija pamatoti izmantot šo nepieciešamo spēku, kas nozīmē, ka tā nebija nesamērīgs būt ļaunums centies izvairīties.¹¹⁵

Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana notiek tīši (parasti ar netiešu nodomu). Šajā gadījumā, kā norādījusi M. Blūma, persona apzinās, ka viņas pielietotie aizsardzības līdzekļi nav nepieciešami apdraudējuma novēršanai, ka viņa pārkāpj nepieciešamās aizstāvēšanās robežas; viņa paredz, ka sakarā ar to uzbrucējam var būt nodarīts nesamērīgi smags kaitējums un apzināti pieļauj šāda kaitējuma nodarīšanu.¹¹⁶

Tīša kaitējuma nodarīšana uzbrucējam pēc uzbrukuma atvairīšanas vai izbeigšanas netiek uzskatīta par tādu, kas izdarīta, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, bet kvalificējama kā noziedzīgs nodarījums saskaņā pēc KL 120. un 127. panta kā izdarīta piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, ko radījusi vardarbība no cietušā puses.¹¹⁷

U. Krastiņš norāda, ka noziegumos, kas izdarīti piepeša psihiska uzbudinājuma stāvoklī, raksturīgs ir tas, ka kaitējums cietušajam nav nodarīts aizstāvēšanās nolūkā.

Ja persona, kas atrodas nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas un vienlaicīgi bijusi pēkšņa stipra uzbudinājuma stāvoklī, tad nodarījums ir jākvalificē saskaņā ar krimināllikuma 121. vai 120. pantu, jo, konkurējot šiem diviem noziedzīgu nodarījumu mīkstinošiem apstākļiem, ir jāizvēlas norma, kurā paredzēta vieglāka atbildība.¹¹⁸

Autore pievienojas U. Krastiņa paustajam viedoklim, ka psihiskā uzbudinājumā nodarītais kaitējums uzbrucējam parasti nav nodarīts aizstāvēšanās nolūkā, jo psihisks uzbudinājums parasti rodas, tad, kad nepieciešamā aizstāvēšanās vairs nav bijusi nepieciešama.

Nepieciešamās aizstāvēšanās robežas var tikt pārkāptas arī pēc uzbrukuma atvairīšanas vai izbeigšanas, ja persona, kura aizstāvas, no lietas apstākļiem neapzinās, ka uzbrukums vairs nepastāv, un uzbrukuma neesamība nav acīmredzama, respektīvi - cietušais, uzskatīdams, ka rīkojas nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, šajā situācijā bijušam uzbrucējam nodara kaitējumu, kas, pēc personas domām, neatbilst vēl pastāvoša uzbrukuma raksturam un bīstamībai.

¹¹⁵ Heaton R. Criminal Law. Second editon. Oxford, New York: Oxford University Press, 2006, p. 236.

¹¹⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 309. lpp.

¹¹⁷ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 99. lpp.

¹¹⁸ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 242. lpp.

Ievērojot, ka nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī persona atrodas ne tikai tad, kad prettiesiskais uzbrukums uzsākts, bet arī tad, kad uzbrukums tūlītēji var sākties, nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana iespējama arī pirms apdraudējuma reālas uzsākšanas. Ja persona nodara uzbrucējam kaitējumu, apzinādama, ka, nepiemērojot spēku pret viņu, nevar atvairīt uzbrukumu, kas var sākties pēc dažiem mirkļiem, un šis kaitējums acīmredzami neatbilst gaidāmā uzbrukuma raksturam un bīstamībai, jāatzīst, kaitējums tiek nodarīts, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.¹¹⁹

Par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu Krimināllikuma 121. un 128. pantā paredzēta speciāla nodarījuma (slepkavības, tīšu smagu vai vidēja smaguma miesas bojājumu) kvalifikācija.¹²⁰

Likumdevējs ir paredzējis kriminālatbildību tikai par tīša smaga vai vidēja smaguma miesas bojājuma nodarīšanu, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, iekļaujot šādus noziedzīgus nodarījumus Krimināllikuma 128.pantā. Tīšs viegls miesas bojājums, kas izraisījis īslaicīgu veselības traucējumu, kas nodarīts, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, nedz šajā Krimināllikuma pantā, nedz arī kādā citā Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā, nav iekļauts.¹²¹

V. Liholaja, skaidrojot 128. pantu norāda, „ka smaga vai vidēja smaguma miesas bojājumi, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, nav krimināli sodāma, ja šis kaitējums cietušā veselībai nodarīts, aizsargājoties pret dzīvības vai pret izvarošanu”.¹²²

Gadījumos, kad persona pārkāp nepieciešamās aizstāvēšanās robežas un nodara uzbrucējam miesas bojājumus, nodarījums nebūs kvalificējams pēc KL 125. vai 126. panta, bet gan saskaņā ar KL 128. pantu.

2013.gada 2.jūnijā apmēram pulksten 20.30, izmeklēšanā precīzi nenoskaidrotā laikā, H atrodies uz autoceļa pēc savstarpēja konflikta ar K tīši, nolūkā nodarīt K miesas bojājumus, ar nazi vienu reizi iedūra K vēderā. H darbības rezultātā K nodarīti smagi miesas bojājumi, kas bīstami dzīvībai un kuri, H neuzmanības dēļ, bija par iemeslu K nāvei.¹²³

¹¹⁹ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 100. lpp.

¹²⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 309. lpp.

¹²¹ Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2006. gada 19. decembra lēmums lietā Nr. SKK-704/2006.

¹²² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs, 2.gr. Sevišķā daļa. Rīga: Firma „AFS,” 2007, 251. lpp.

¹²³ Kurzemes apgabaltiesas krimināllietu tiesas kolēģijas 2014. gada 21. marta spriedums lietā Nr. KA02-0050-14/12 (Nr.11360022113).

Kuldīgas rajona tiesa ar 2014.gada 9.septembra spriedumu atzinusi H par vainīgu saskaņā ar Krimināllikuma 125.panta trešo daļu.

Savukārt ar Kurzemes apgabaltiesa 2014.gada 3.decembra lēmumu tika atcelts Kuldīgas rajona tiesas 2014.gada 9.septembra spriedums, kurā H atzīts par vainīgu saskaņā ar Krimināllikuma 125.panta trešās daļas. Apelācijas instances tiesa atzinusi, ka H darbībās nav saskatāmas Krimināllikuma 125.panta trešajā daļā paredzētā nozieguma pazīmes un pārkvalificējusi apsūdzētā darbības saskaņā ar Krimināllikuma 128.pantu. Ar Augstākās tiesas 2015.gada 15.aprīļa lēmumu Kurzemes apgabaltiesas 2014.gada 3.decembra spriedums atcelts pilnībā un lieta nosūtīta apelācijas instances tiesai jaunai skatīšanai. Lēmumā norādīts, ka apelācijas instances tiesa nav izvērtējusi visus apdraudējuma nosacījumus, kas apstiprina atzinumu, ka ir pieļaujama nepieciešamā aizstāvēšanās. Izskatot lietu no jauna Tiesas kolēģija atzīst, ka pirmās instances tiesa, nav devusi pareizu vērtējumu lietā iegūtajiem pierādījumiem, tādējādi nonākot pie nepareizas atziņas par apsūdzētā H darbību juridisko kvalifikāciju.

Krimināllietu tiesas kolēģija atzīst par pierādītu to, ka apsūdzētais H tīši nodarīja smagus miesas bojājumus, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Aizsargājoties pret alkohola reibumā esošā K uzbrukumu, t.i., 73 gadus vecā H vajāšanas, izsakot draudus nosist, H pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, nenovērtēja izteiktā apdraudējuma raksturu un iedūra K ar nazi vēdera rajonā, nodarot K smagus, dzīvībai bīstamus miesas bojājumus, kas neuzmanības dēļ bija par iemeslu cietušā nāvei.

Autore uzskata, ka Krimināllietu tiesas kolēģija pareizi kvalificējusi H nodarījumu saskaņā ar KL 128. pantu, nevis 125. panta trešo daļu. Izvērtējot lietas apstākļus un nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumus tiesa pareizi atzinusi, ka apdraudējums bija patiesi pastāvošs, kaitīgs un īstens. Noziedzīga nodarījuma kvalifikācija šajā gadījumā ir svarīga, jo nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana ir KL 128. panta atbildību mīkstinošs apstāklis.

Liepājas tiesa 2014.gada 17.februārī lietā Nr. 11261014814 atzinusi par vainīgu personu E, kurš tīši nodarīja vidēja smaguma miesas bojājumus, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.

2013.gada 4.novembrī ap plkst.20:00 dzīvoklī starp cietušo F, kas bija reibuma stāvoklī, un trešo personu - ģimenes locekli, izcēlās konflikts, kura gaitā cietušais mutiski aizskāra apsūkājot, t.sk., izmantojot rupjus un necenzētus vārdus, trešo personu un atvēzējās, lai viņai

iesistu. To redzot, lai tiktu pārtraukta šāda rakstura F rīcība un lai aizstāvētu trešo personu, pie viņiem pieskrēja E, kas tajā laikā atradās dzīvoklī, saķēra F aiz rokas un pagrūda, ka rezultātā cietušais nokrita uz grīdas. Pēc kā E gulošajam F iespēra ne mazāk kā vienu reizi pa ķermeni. Ar šādu savu rīcību E tīši nodarīja F miesas bojājumu laba pleca locītavas mežģījuma veidā, kas pēc sava rakstura pieskaitāmi pie vidēja smaguma miesas bojājumiem.¹²⁴

Autore uzskata, ka Liepājas tiesa pareizi kvalificējusi personas E izdarīto noziedzīgo nodarījumu saskaņā ar KL 128. pantu, tas ir, par tīša miesas bojājuma nodarīšanu, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Kā pareizi norāda Liepājas tiesa, vainīgās personas E izmatotās metodes, kas tika vērstas pret trešās personas uzbrukumu, neatbilda tās veiktajam vardarbības raksturam un bīstamībai, E tīši nodarīja personai F vidēja smaguma miesas bojājumu, tā nodarot kaitējumu, kas nav bijis nepieciešams, lai pārtrauktu cietušā F prettiesiska rakstura darbības.

Cēsu rajona tiesa 2013. gada 23. februāra spriedumā lietā K11-0209-13 atzina par vainīgu A saskaņā ar Krimināllikuma 128.pantu. No sprieduma izrietēja, ka A, būdams alkohola ietekmē, savstarpēja kautiņa laikā ar B, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, tas ir, aizsargājoties pret B uzbrukumu, kas nebija saistīts ar dzīvības apdraudējumu vai izvarošanu, tīši, nolūkā nodarīt miesas bojājumus, ar izmeklēšanā nenoskaidrotu priekšmetu ne mazāk kā četras reizes iesita B pa galvu. Šādi A tīši nodarīja B smagus miesas bojājumus. A atstāja dzīvoklī B dzīvībai bīstamā stāvoklī, kā rezultātā vairāku stundu laikā pēc miesas bojājumu nodarīšanas, precīzāku laiku izmeklēšanā noskaidrot nebija iespējams, no iegūtajiem miesas bojājumiem iestājās B nāve.¹²⁵

Autore uzskata, ka Cēsu rajona tiesa pareizi noteikusi, ka vainīgā persona A pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Kā izriet no tiesas sprieduma, skaidri redzam, ka A pārkāpis nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Šajā situācijā jāņem vērā, ka netika apdraudētas personas A dzīvības un dzimumneaizskaramības intereses. Vainīgās personas A nodarītais kaitējums izrādījies lielāks nekā novērstais pieļaujot aizstāvēības nesamērību ar apdraudējuma raksturu un bīstamību. Tā kā netika apdraudētas vainīgās personas dzīvības un intereses, vainīgās personas pielietotie rīki bijī neatbilstoši.

Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa 2015. gada 24. augusta spriedumā lietā Nr. K32-0152-15/ atzinusi A par vainīgu saskaņā ar KL 128. pantu. Kā izriet no sprieduma 2013.gada

¹²⁴ Liepājas tiesas 2014.gada 17.februāra spriedums lietā Nr. 11261014814.

¹²⁵ Cēsu rajona tiesas 2013. gada 23. februāra spriedums lietā K11-0209-13 (Nr. 11400014413).

27. janvārī, ap pulksten 02.00, A kopā ar trešo personu, atradās uz ielas, kur starp B un trešo personu sākās savstarpējs konflikts, un B konflikta laikā iesita trešajai personai pa seju, pēc kā viņi nokrita zemē. A būdams alkohola ietekmē, redzot, B sit trešo personu, lai pārtrauktu B prettiesiskās darbības un aizstāvētu trešo personu, nolūkā nodarīt B miesas bojājumus, tīši, ne mazāk kā divas reizes ar dūri iesita B pa seju, kā rezultātā B tika nodarīti smagi miesas bojājumi, kas bīstami cietušā dzīvībai.¹²⁶

Autore uzskata, ka Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa kvalificējusi pareizi A noziedzīgo nodarījumu saskaņā ar KL 128. pantu. A aizsargājot trešo personu no B uzbrukuma, kas nebija saistīts ar dzīvības apdraudējumu vai izvarošanu, izmantojot aizsardzības metodes, kas neatbilst pret trešo personu veiktā uzbrukuma raksturam un bīstamībai, nodarīja B tīšu smagu miesas bojājumu, nodarot kaitējumu, kas nebija nepieciešams, lai atvairītu B uzbrukumu.

Daugavpils tiesa 2015. gada 20. jūlija spriedumā lietā Nr. 11181011915 atzinusi A par vainīgu saskaņā ar KL 128. pantu. Kā izriet no sprieduma 2015. gada 16. janvārī, ap plkst. 7.30, atrodoties dzīvoklī strīda laikā, kurš notika uz savstarpējo attiecību pamata, B uzbruka A un tīši ar dūri ne mazāk kā trīs reizes iesita viņam pa seju. Kad B mēģināja izdarīt nākošo sitienu, A uztverot B darbības kā reālu apdraudējumu savai veselībai un sevis aizstāvēšanas nolūkā, paķēra uz ledusskapja guļošu virtuves nazi, un tīši izdarīja ar to vienu sitienu B ķermeņa labajā sānā, ar ko nodarīja cietušajam smagus miesas bojājumus.¹²⁷

Autore uzskata, ka Daugavpils tiesa pareizi kvalificējusi A noziedzīgo nodarījumu saskaņā ar KL 128. pantu. Lai gan A atradās nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, jo B darbības bija nelikumīgas, A pielietotās aizsardzības metodes šajā gadījumā virtuves nazis konkrētajā situācijā objektīvi un nepārprotami nebija vajadzīgs, lai novērstu B uzbrukumu.

Bauskas rajona tiesa 2014. gada 14. aprīļa spriedumā lietā K10-0096-14 atzinusi D par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas paredzēts Krimināllikuma 128.pantā.

2013.gada 21.jūlijā C lietoja alkoholiskos dzērienus kopā ar D. Alkohola lietošanas laikā starp C un D radās konflikts, kas pārauga kautiņā. Tā laikā C un D nokrita zemē. D ar muguru pret zemi guļošajam C ar kājas celi saspieda kakla daļu, apgrūtinot elpošanu. Panikas pārņemts, izjūtot gaisa trūkumu C ar kreiso roku izņēma no savas jakas kreisās kabatas nazi

¹²⁶ Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2015. gada 24. augusta spriedums lietā Nr. K32-0152-15/6 (Nr.11092009413).

¹²⁷ Daugavpils tiesas 2015. gada 20. jūlija spriedums lietā Nr. 11181011915.

un tīši vienu reizi iedūra D vēdera kreisajā daļā. Izdarītā dūriena rezultātā D tika nodarīti smagi miesas bojājumi.¹²⁸

Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģija 2014. gada 3. marta spriedumā lietā Nr. KA04-0308-14/23 atzinusi A par vainīgu saskaņā ar KL 121. pantu. Kā izriet no sprieduma 2010.gada 1.februārī ap plkst.3.00 naktī A, atrodoties kopā ar savu paziņu B un savu mazgadīgo bērnu, pēc kopīgas alkohola lietošanas, būdama alkohola reibuma stāvoklī, redzot, ka B ir stiprā alkohola reibumā, lai izvairītos no kārtējā konflikta, kas parasti ir saistīti ar B agresivitāti un vardarbību alkohola reibumā no B puses, piedāvāja viņam iet prom. To izdzirdot, B kļuva agresīvs un iesita viņai ne mazāk kā 1 reizi ar roku krūšu-vēdera rajonā, nodarot fiziskas sāpes, no kā viņa nokrita. Piecēlusies, A saņēma no B vēl vienu sitienu pa vēderu, no kura atkal nokrita. Konfliktam turpinoties B greizsirdības vadīts, turpināja izteikt draudus nogalināt A un viņas radniekus. A paņēma virtuves nazi iespējamās aizsardzības nolūkā. Spiežot nazi sev klāt, A ieslēdzās tualetē un slēpās tur no B līdz brīdim, kad B sāka lauzties iekšā tualetē. Apzinoties, ka B uzlauzīs durvis, ja viņa neatvērs, kā arī baidoties par savu bērnu, A atvēra tualetes durvis. Tad B sāka urinēt uz A, pēc kā saķēra viņu aiz matiem un sāka kratīt viņas galvu uz abām pusēm, ar tādu savu rīcību saasinot viņas emocionālo stāvokli. Lai gan A dzīvību un veselību tas neapdraudēja, A, atrodoties spēcīgā emocionālā sasprindzinājuma stāvoklī, kuru radīja B iepriekš un tajā brīdī lietotā fiziskā vardarbība, kļūdaini uztvēra viņa darbības kā reālu apdraudējumu savai dzīvībai un, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, ar līdzīgu paņemto nazi iedūra B 1 reizi krūšu-kurvja rajonā, ar ko nodarīja miesas bojājumus, kas pēc sava rakstura ir pieskaitāms pie smagiem miesas bojājumiem, kas bīstami dzīvībai un ir tiešā cēloniskā sakarībā ar nāves iestāšanos. Tādējādi, izmantojot nozieguma izdarīšanas rīku (nazi), kas konkrētā apdraudējumā nebija samērīgs uzbrukumam un B pielietotai vardarbībai, A nodarīja B kaitējumu, kas nebija nepieciešams, lai novērstu viņa uzbrukumus, un acīmredzami bija bīstamāks par reālu apdraudējumu no viņa puses, A, atrodoties spēcīgā emocionālā sasprindzinājuma stāvoklī, pārkāpa nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.¹²⁹

Nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumi tiesām ir labi jāpārzina un pamatoti jāizvērtē taisot nolēmumus, tomēr atsevišķi tiesu prakse gadījumi liecina, ka, nepietiekama

¹²⁸ Bauskas rajona tiesas 2014. gada 14. aprīļa spriedums lietā K10-0096-14 (Nr. 11120057213).

¹²⁹ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2014. gada 3. marta spriedums lietā Nr. KA04-0308-14/23 (Nr.11352005510). Sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2014. gada 10.janvāra lēmums lietā Nr. SKK-0020-14 (Nr.11352005510).

apstākļu un tiesīgumu nosacījumu izvērtēšana, noved pie nepamatota tiesas sprieduma. Apkopotā tiesu prakse liecina, ka tiesas nepamatoti atzīst vai noliedz nepieciešamās aizstāvēšanās situāciju.

No personas - kura aizstāvas, viedokļa, nepareizi pieņemts tiesas spriedums, nostāda personu netaisnīgā situācijā, par ko liecina atsevišķi tiesas spriedumi. Gadījumos, kad persona pārkāp nepieciešamās aizstāvēšanās robežas un nodara uzbrucējam miesas bojājumus, nodarījums nebūs kvalificējams pēc KL 125. vai 126. panta, bet gan saskaņā ar KL 128. pantu. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana ir KL 128. panta atbildību mīkstinošs apstāklis.

Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpums tiek saistīts ar samērību starp aizsardzību, kuras rezultātā uzbrucējam tiek radīts kaitējums, un uzbrukumu. Lemjot par nepieciešamās aizstāvēšanās robežas pārkāpšanu, obligāti jāievēro, ka persona, atvairot uzbrukumu, parasti atrodas stresā, ko rada uzbrucēja rīcība. Aizstāvēšanās brīdī persona nav spējīga vispusīgi novērtēt situāciju un atrast optimālo aizstāvēšanās variantu, bieži psihisku pārdzīvojumu dēļ persona nav spējīga pareizi novērtēt savas aizsardzības metodes un pielietotos līdzekļus. Šādu secinājumu ļauj izdarīt iepriekš aplūkoti tiesu spriedumi.

4. NEPIECIEŠAMĀS AIZSTĀVĒŠANĀS REGULĒJUMS ĀRVALSTĪS

Saskaņā ar KL 29. panta pirmo daļu nepieciešamās aizstāvēšanās ir darbība, kas izdarīta, aizsargājot valsts vai sabiedrības intereses, savas vai citas personas tiesības, kā arī personu pret uzbrukumu un uzbrukuma draudiem tādā veidā, ka uzbrucējam tiek radīts kaitējums. Kriminālatbildība par šo darbību iestājas, ja pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.

Lietuvas Republikas kriminālkodeksā (turpmāk - LK) nepieciešamās aizstāvēšanās institūts regulēts 28. pantā. LK 28. panta otrajā daļā līdzīgi formulēta nepieciešamā aizstāvēšanās, uzsverot paš aizsargāšanos, īpašuma aizsardzību un dzīvokļa neaizskaramību.¹³⁰

Igaunijas Sodukodeksa (turpmāk - SK) 28. panta pirmajā daļā teikts, ka nodarījums nav prettiesisks, ja persona atvairā tiešu vai tiešu draudošu prettiesisku apdraudējumu viņas vai citas personas juridiskajiem labumiem, nodarot kaitējumu uzbrucēja juridiskajiem labumiem bez nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanas.¹³¹

Par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu atzīstama acīmredzama aizsardzības nesamērība ar uzbrukuma raksturu un bīstamību, kā rezultātā uzbrucējam tiek radīts kaitējums, kas nav bijis nepieciešams, lai novērstu vai atvairītu uzbrukumu (KL 29. panta otrā daļa). Līdzīgā veidā nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpums ietverts SK 28. panta otrajā daļā. LK 28. panta trešajā daļā norādīti tādi paši pamatnosacījumi, taču runa par aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu ir tikai tajos gadījumos, ja aizstāvo ties uzbrucējs ar tiešu nodomu tiek nogalināts vai viņam nodarīts smags kaitējums veselībai. Turpat tālāk norādīts, ka par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu nav atzīstams nodarījums, kas izdarīts stipra apmulsuma vai izbaiļu stāvoklī, ko radījis bīstamais apdraudējums, vai aizstāvo ties pret ielaušanos mājoklī.

Tikai KL 29. pantā īpaši ietverts noteikums, ka kaitējuma radīšana uzbrucējam aiz neuzmanības, atvairot uzbrukumu, nav krimināli sodāma. Jāatzīmē gan, ka saskaņā ar LK 28. panta trešo daļu atbildība par nepieciešamās aizsardzības robežu pārkāpšanu draud tikai tādos gadījumos, kad uzbrucējs nogalināts vai viņa veselībai nodarīts smags kaitējums. Personai ir

¹³⁰ Criminal Code of Lithuania. Pieejams:

<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2015. gada 4. novembrī]

¹³¹ Criminal Code of the Republic of Estonia. Pieejams:

<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2015. gada 4. novembrī]

tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos neatkarīgi no iespējām izvairīties no uzbrukuma vai griezties pēc palīdzības pie citām personām (KL 29. panta ceturtais daļa). Šāds nosacījums ietverts arī SK 28. panta trešajā daļā un LK 28. panta pirmajā daļā.

LK 28. panta ceturtajā daļā, norādīts, ka persona, kura pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, saucama pie kriminālatbildības, bet sods var tikt mīkstināts saskaņā ar šā kodeksa 62. pantu (vieglāka soda noteikšana nekā paredzēts likumā). Gadījumi, kad par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu draud kriminālatbildība, paredzēti KL un SK Sevišķajā daļā.¹³²

Saskaņā ar Dānijas KK 13. § pašaizsardzības stāvoklī izdarītas darbības nav sodāmas, ja tās bija nepieciešamas, lai pretotos nelikumīgam notiekošam vai draudošam uzbrukumam vai novērstu to, kas ir saprātīgi nepieciešams, ņemot vērā uzbrukuma bīstamību, uzbrucēju vai apdraudēto interešu nozīmīgumu.. Šā § otrajā daļā teikts, ka ikviena persona, kura pārkāpusi likumīgās pašaizsardzības robežas, nav sodāma, ja viņas darbības var tikt saprātīgi izskaidrotas ar bailēm no uzbrukuma vai satraukuma.¹³³

Dānijas KK 13. § salīdzinājumā ar KL 29. pantu netiek norādītas likumīgās intereses, kuras persona ir tiesīga aizstāvēt.

Atbilstoši Nīderlandes KK 41. pantam persona, kura izdarījusi tiesībpārkāpumu, ja tas nepieciešams viņas pašas vai citas personas, viņas personiskās neaizskaramības un īpašuma vai citas personas neaizskaramības un īpašuma aizsardzībai no tieša nelikumīga uzbrukuma, nav saucama pie kriminālatbildības. Persona, kura pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, ja tāds pārkāpums bijis stipra psihiska uzbudinājuma tiešs rezultāts, ko izraisījis uzbrukums, nav saucama pie kriminālatbildības (šā panta otrā daļa).¹³⁴

Nīderlandes KK 41. pantā atšķirībā no KL 29. panta regulējuma ir uzsvērtā īpašuma aizsardzība, tas nozīmē, ka šīs intereses aizsardzība ir nozīmīga. Krimināllikums tieši nereglamentē tiesības aizstāvēt īpašumu, taču praksē tas tiek pieļauts, ja netiek pārkāptas

¹³² Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Igaunija, Latvija, Lietuva, . Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 44. lpp.

¹³³ Criminal Code of Denmark. Pieejams: https://www.unodc.org/tldb/pdf/Denmark_Criminal_Code_2005.pdf [aplūkots 2015. gada 4. novembrī]

¹³⁴ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 24.- 25. lpp.

nepieciešamās aizstāvēšanās robežas un aizstāvamais objekts ir nozīmīgs.¹³⁵ Nīderlandes 41. pantā nav norādīts ar ko tiek saprasta nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana.

Nepieciešamās aizstāvēšanas saturs izteikts Vācijas KK 32.§, uzsverot darbību tiesiskumu: kas izdarījis nodarījumu, kurā izpaužas nepieciešamās aizstāvēšanās, nerīkojas prettiesiski (tas uzsvērts arī Austrijas KK un Šveices KK attiecīgajā normās).¹³⁶

Nepieciešamā aizstāvēšanās ir aizstāvēšanās, kas nepieciešama, lai atvairītu esošu prettiesisku uzbrukumu sev vai citam (Vācijas KK 32.§ otrā daļa).¹³⁷

Vācijas KK 34.§, minētas intereses, kādas tiek pieļauts aizstāvēt nepieciešamās aizstāvēšanās gadījumā, kā arī norādīts uz aizstāvēšanās robežām un samērīguma nosacījumu. Šajā pantā noteikts, ka tam, kurš izdarījis nodarījumu sakarā ar esošu, nenovēršamu citādā veidā bīstamību dzīvībai, veselībai, brīvībai, godam, īpašumam vai citam tiesiskam labumam, lai novērstu briesmas sev vai citai personai, nerīkojas prettiesiski, ja, novērtējot pretstatītās intereses, proti, attiecīgos tiesiskos labumus un tiem draudošo briesmu pakāpi, aizstāvamā interese būtiski pārsniedz aizskarto interesi. Seko piebilde, ka šis nosacījums piemērojams tikai tādā gadījumā, ja nodarījums ir samērīgs līdzeklis briesmu novēršanai.¹³⁸

Vācijas KK īpaši iekļauts noteikums par personas psihisko stāvokli atrodoties nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī: ja persona, kura izdarījusi nodarījumu, pārkāpj nepieciešamās aizstāvēšanās robežas apmulsuma, baiļu vai izbīļa dēļ, viņa netiek sodīta.¹³⁹

Nepieciešamā aizstāvēšanās ir formulēta Austrijas KK 3. §, kurā teikts, ka nav prettiesiskuma ikvienas personas rīcībā, kura izmanto aizstāvēšanos, kāda nepieciešama, lai aizstāvētu sevi pašu vai citu personu pret prettiesisku dzīvības, veselības, ķermenisku aizskārumu, brīvības vai mantas apdraudējuma vai par tāda apdraudējuma draudiem. Aizstāvēšanās rīcība nav tiesiska, ja ir acīmredzams, ka personai, kura aizstāvas, draud tikai nenozīmīgs kaitējums, un aizstāvēšanās ir nesamērīga, it īpaši, ņemot vērā kaitējuma smagumu, kāds nodarīts tādas aizstāvēšanās rezultātā. Austrijas KK 3. §, otrajā daļā runāts par

¹³⁵ Līce S. Nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumi un sociālā nozīme. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 1999, nr.3(8), 19. lpp.

¹³⁶ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 39. lpp.

¹³⁷ Criminal Code of the Federal Republic of Germany. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2015. gada 4. novembrī]

¹³⁸ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 40. lpp.

¹³⁹ Criminal Code of the Federal Republic of Germany. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2015. gada 4. novembrī]

līdzīgu situāciju kā Vācijas KK 33. §, tas ir katrs, kurš pārkāpj aizstāvēšanās attaisnojamo apjomu vai izmanto acīmredzami nesamērīgu aizstāvēšanos, ja tas noticis vienīgi apjukuma, baiļu vai šausmu dēļ, tikai tāds ir sodāms, ja aizstāvēšanās robežu pārkāpšana ir notikusi aiz krimināli sodāmas neuzmanības.¹⁴⁰

Nepieciešamo aizstāvēšanos Šveices KK reglamentē 33.pants. Šā panta saturs ir samērā skops, jo nenorāda ne aizsargājamo interešu loku, ne arī uz aizstāvēšanās samērības nosacījumiem. Šveices KK 33. panta pirmajā daļā vienīgi teikts, ka, ja prettiesiski uzbrūk vai kādam tieši draud ar uzbrukumu, tad viņam vai jebkuram citam ir tiesības atvairīt apdraudējumu apstākļiem atbilstošā veidā. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanas gadījumā tiesnesis pēc saviem ieskatiem personai sodu mīkstina.

Šveices KK 33. panta otrā daļa tāpat kā Vācijas KK 33. § satur norādi: ja persona, kas aizstāvas, pārkāpj nepieciešamās aizstāvēšanās robežas piedodama satraukuma vai apjukuma dēļ, ko izraisījis apdraudējums, viņa nav sodāma. KL Vispārīgajā daļā šādi noteikumi nav ietverti, un līdzīgos gadījumos jāvadās no personas vainas vispārējiem nosacījumiem.¹⁴¹

Visos apskatītajos ārvalstu normatīvajos aktos tiek regulēts jautājums par nepieciešamo aizstāvēšanos. Visu triju Baltijas valstu regulējumi ir samērā līdzīgi. Pārējo aplūkot valstu regulējumi ir atšķirīgi. Aplūkotajos ārvalstu regulējumos īpaša uzmanība tiek pievērsta personas emocionālajam stāvoklim, atrodoties nepieciešamās aizstāvēšanās situācijā. Autore uzskata, ka Latvijas Krimināllikumā arī būtu jāiekļauj norma, kas paredzētu, ka, nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana nav sodāma, ja aizstāvēšanās saistīta ar emocionālu apjukumu vai izbailēm.

¹⁴⁰ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 40. lpp.

¹⁴¹ Turpat, 41. lpp.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā darba autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Nepieciešamās aizstāvēšanās institūta pirmsākumi meklējami jau senajos tiesību avotos. Likuma normas formulētas kazuistiski un aizstāvēšanās saplūst ar izrēķināšanos, kas skaidrojams ar to, ka valsts tajā laikā neiejaucās privātpersonu starpā, līdz ar to nepastāvēja izstrādāti nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumi, kas ļautu izvērtēt personas aizstāvēšanās tiesiskumu.
2. Latvijas teritorijā būtisku nepieciešamās aizstāvēšanās institūta attīstību iezīmēja Sodlu likumi, kuros tika noteikts, kad un kādos apstākļos pieļaujama nepieciešamā aizstāvēšanās. Uzbrucēja nonāvēšanas gadījumi tiek ierobežoti, pieļaujot tikai likumā norādītos gadījumus, tas ir par dzīvības apdraudējumu vai izvarošanu.
3. Nepieciešamā aizstāvēšanās pati par sevi var būt tikai darbība, jo kriminālatbildība tiek izslēgta par nodarījumu, kas atbilst Krimināllikumā paredzētā nodarījuma pazīmēm. Pēc autores domām situācija ir pakārtota darbībai. Autore ierosina KL 29. panta skaidrojumā iekļaut vārdus – „sociāli derīgs mērķis” tā atklājot nepieciešamās aizstāvēšanās būtību un nozīmīgumu. Radītais kaitējums kompensējas ar nozīmīgāku labumu, kas tiek iegūts valsts, sabiedrības vai atsevišķa cilvēka ar likumu aizsargātām interesēm.
4. KL 29. pantā likumdevējs neatzīst par nepieciešamu nodarīt kaitējumu personai, kas īsteno nevardarbīgu noziedzīgu apdraudējumu. A. Judins ir norādījis, ka „ievērojot krimināltiesību principus un veicot iztirzājamās normas teoloģisko interpretāciju jāatzīst, ka [...] lietotie jēdzieni „uzbrukums”, „uzbrucējs” nav jātulko burtiski un atsevišķi nevardarbīgie noziedzīgie apdraudējumi, ievērojot to raksturu, var būt atzīti par uzbrukumiem, bet to izdarītāji - par uzbrucējiem”. Piemēram, būtu netaisnīgi liegt personai tiesības aizstāvēties zādzības gadījumā, jo nevardarbīgs mantisko interešu apdraudējums burtiski interpretējot KL 29. pantā nebūtu iespējams. Pēc autores domām lietotā jēdziena „uzbrukums” vietā varētu lietot plašāku jēdzienu „apdraudējums”, kas ietver sevī gan vardarbīgu, gan nevardarbīgu rīcību. Tāpēc autore ierosina KL 29. pantā aizstāt uzbrukuma jēdzienu ar apdraudējuma.
5. Spēka pielietošana pret uzbrucēju un kaitējuma nodarīšana ir personas subjektīvā tiesības, tai nav pienākums nodarīt personai kaitējumu. Persona var izvēlēties vai izmantot šīs tiesības vai nē. Speciālo tiesību subjektiem (policistiem, apsardzes darbiniekiem utt.) ir

pienākums aizsargāt noteiktas intereses, kas tiek uzlikts ar normatīvajiem aktiem, līgumiem, bet to nevar dēvēt par nepieciešamās aizstāvēšanas pienākumu.

6. Nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumi tiesām ir labi jāpārzina un pamatoti jāizvērtē taisot nolēmumus, tomēr atsevišķi tiesu prakse gadījumi liecina, ka, nepietiekama apstākļu un tiesīgumu nosacījumu izvērtēšana, noved pie nepamatota tiesas sprieduma. Apkopotā tiesu prakse liecina, ka tiesas nepamatoti atzīst vai noliedz nepieciešamās aizstāvēšanās situāciju.

7. No personas - kura aizstāvas, viedokļa, nepareizi pieņemts tiesas spriedums, nostāda personu netaisnīgā situācijā, par ko liecina atsevišķi tiesas spriedumi. Gadījumos, kad persona pārkāp nepieciešamās aizstāvēšanās robežas un nodara uzbrucējam miesas bojājumus, nodarījums nebūs kvalificējams pēc KL 125. vai 126. panta, bet gan saskaņā ar KL 128. pantu. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana ir KL 128. panta atbildību mīkstinošs apstāklis.

8. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpums tiek saistīts ar samērību starp aizsardzību, kuras rezultātā uzbrucējam tiek radīts kaitējums, un uzbrukumu. Lemjot par nepieciešamās aizstāvēšanās robežas pārkāpšanu, obligāti jāievēro, ka persona, atvairot uzbrukumu, parasti atrodas stresā, ko rada uzbrucēja rīcība. Aizstāvēšanās brīdī persona nav spējīga vispusīgi novērtēt situāciju un atrast optimālo aizstāvēšanās variantu, bieži psihisku pārdzīvojumu dēļ persona nav spējīga pareizi novērtēt savas aizsardzības metodes un pielietotos līdzekļus. Šādu secinājumu ļauj izdarīt iepriekš aplūkoti tiesu spriedumi.

9. Visos apskatītajos ārvalstu normatīvajos aktos tiek regulēts jautājums par nepieciešamo aizstāvēšanos. Visu triju Baltijas valstu regulējumi ir samērā līdzīgi. Pārējo aplūkot valstu regulējumi ir atšķirīgi. Aplūkotajos ārvalstu regulējumos īpaša uzmanība tiek pievērsta personas emocionālajam stāvoklim, atrodoties nepieciešamās aizstāvēšanās situācijā. Autore uzskata, ka Latvijas Krimināllikumā arī būtu jāiekļauj norma, kas paredzētu, ka, nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana nav sodāma, ja aizstāvēšanās saistīta ar emocionālu apjukumu vai izbailēm.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN NORMATĪVO AKTU SARAKSTS

Literatūra

1. Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1976.
2. Blūzma V. Tiesību attīstība Latvijas Republikas parlamentārajā posmā (1922-1934). Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Rīga: Fonds „Latvijas Vēsture,” 2000.
3. Dzenītis J. Proti aizstāvēt sevi un citus. Rīga: Avots, 1980.
4. Dzenītis J., Niedre A. Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1982.
5. Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006.
6. Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000.
7. Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000.
8. Uldis Krastiņš. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.
9. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
10. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008.
11. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Igaunija, Latvija Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.
12. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.
13. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski – praktiskais komentārs, 1. vispārīgā nodaļa. Rīga: „AFS”, 2007.
14. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs, 2.gr. Sevišķā daļa. Rīga: Firma „AFS,” 2007.
15. Laiviņš J. Vēlreiz par nepieciešamās aizstāvēšanās principiem. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 1999, nr.3(8).
16. Lejiņš P. Krimināltiesības. [b.v.], [b.i.], 1940.
17. Līce S. Nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumi un sociālā nozīme. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 1999, nr.3(8).
18. Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
19. „ Nepieciešamās aizstāvēšanās pieļaujamība.“ Jurista Vārds, 2010. 22. jūnijs, nr. 25/26 (620/621).
20. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10gs. – 16gs. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998.
21. Alan Reed & Peter Seago, Criminal Law, Sweet & Maxwell; 2nd edition, 2002.
22. Cassese A. International criminal law. Oxford: Oxford University press, 2003.
23. Heaton R. Criminal Law. Second editon. Oxford, New York: Oxford University Press, 2006
24. Herring, J. Criminal Law. Text, case and materials. Oxford: Oxford University press, 2004.
25. Энциклопедия уголовного права. Том 7. Обстоятельства, исключющие преступность деяния. Санкт-Петербург: Изд. проф. Малинина-СПб ГКА, 2007.

Normatīvie akti

1. Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieņemta 1950. gada 4. novembrī. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649> [aplūkots 2015. gada 28. oktobrī]
2. Krimināllikums: Latvijas Republikas 1998.gada 17.jūnija likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, nr.199/200.
3. Kriminālprocesa likums: LR 2005.gada 21.aprīļa likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11.maijs, nr.74.
4. Par Policiju. Latvijas Republikas likums, pieņemts 1991. gada 4. jūnijā, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2005. gada 26. aprīlim .
5. Sodliki: 1903. gada 22. marta Sodliki. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Trešais izdevums. Rīga:[b. i.] , 1930.
6. 1933.g. 24. aprīļa sodliki: ar likumdošanas motīviem un sīkiem komentāriem, kā arī ar alfabētisko un citiem rādītājiem. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/1283> [aplūkots 2015. gada 20. oktobrī]
7. Criminal Code of Lithuania. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2015. gada 4. novembrī]
8. Criminal Code of the Republic of Estonia. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2015. gada 4. novembrī]
9. Criminal Code of Denmark. Pieejams: https://www.unodc.org/tldb/pdf/Denmark_Criminal_Code_2005.pdf [aplūkots 2015. gada 4. novembrī]

Tiesu prakse

1. Daugavpils tiesas 2015. gada 20. jūlija spriedums lietā Nr. 11181011915.
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2009. gada 23 septembra lēmums lietā SKK – 503/2009.
3. Saldus rajona tiesas 2014.gada 20.oktobra spriedums lietā K34-0060-14/3 (Nr. 11360002013).
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010. gada 10. marta lēmums lietā SKK-134/2010 (Nr. 11130150808).
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 14. septembra lēmums lietā SKK - 489/2007 (Nr. 11220131905).

6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā SKK –704/2006 (Nr.13130000505).
7. Kurzemes apgabaltiesas krimināllietu tiesas kolēģijas 2014. gada 21. marta spriedums lietā Nr. KA02-0050-14/12 (Nr.11360022113).
8. Liepājas tiesas 2014.gada 17.februāra spriedums lietā Nr. 11261014814.
9. Cēsu rajona Nr. 11400014413, lieta K11-0209-13 tiesas spriedums.
10. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2015. gada 24. augusta spriedums lietā Nr. K32-0152-15/6 (Nr.11092009413).
11. Bauskas rajona tiesas 2014. gada 14. aprīļa spriedums lietā K10-0096-14 (Nr. 11120057213).
12. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2014. gada 3. marta spriedums lietā Nr. KA04-0308-14/23 (Nr.11352005510).
13. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2014. gada 10.janvāra lēmums lietā Nr. SKK-0020-14 (Nr.11352005510).
14. Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2006. gada 19. decembra lēmums lietā Nr. SKK-704/2006.
15. Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2000.

Interneta resursi

1. Hamurapi likumi. Pieejams: home.lu.lv/~harijs/Macibu_materiali//Hammurapi_likumi.doc. [aplūkots 2015. gada 16. oktobrī]
2. Mozus grāmata. Pieejams: <http://www.tora.lv/?p=139> [aplūkots 2015. gada 16. oktobrī]

Dokumentārā lapa

Bakalaura darbs „*Nepieciešamā aizstāvēšanās*” izstrādāts LU Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Ieva Krastiņa _____ 21.12.2015.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: lektore Mg. iur. Evija Vīnkalna _____ 21.12.2015.

Recenzents:

Darbs iesniegts Krimināltiesisko zinātņu katedrā 21.12.2015.

Metodiķe: Iveta Balode _____

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____, vērtējums _____

Komisijas sekretāre: _____